

КИРИЛЪ МИРЧЕВЪ

СРЪБСКАТА НАУКА ЗА ЕЗИКА
НА МАКЕДОНСКИТЪ БЪЛГАРИ

МИНИСТЕРСТВО НА
НАРОДНОТО ПРОСВѢЩЕНИЕ

БИБЛИОТЕКА
БЪЛГАРСКА КНИГА

№ 8

КИРИЛЪ МИРЧЕВЪ
СРЪБСКАТА НАУКА ЗА ЕЗИКА НА МАКЕДОНСКИТЪ БЪЛГАРИ

К И Р И Л Ъ М И Р Ч Е В Ъ

**СРЪБСКАТА НАУКА ЗА ЕЗИКА
НА МАКЕДОНСКИТЪ БЪЛГАРИ**

Б И Б Л И О Т Е К А
Б Ъ Л Г А Р С К А К Н И Г А
№ 8

МИНИСТЕРСТВО
НА НАРОДНОТО ПРОСВЪЩЕНИЕ

ПРЕДГОВОРЪ

Духовната отчужденостъ, която съществува между Македония и сръбскитѣ земи, покрай другото е доста добре подчертана и въ нищожното участие, което има сръбската езиковедска наука въ проучването на македонскитѣ говори. Действително, доста рано започналата сръбска политическа пропаганда се силѣше да насажда не само убеждението, че македонското население е сръбско, или въ краенъ случай, че представя нѣкаква безформена маса, но и че езикътъ, съ който това население си служи, не е български, а сръбски езикъ. Все пакъ, това бѣха само пропагандни внушения, правени най-често отъ дилетанти, безотговорнитѣ писания на които се отминаваха съ пълно пренебрежение въ научнитѣ сръбди. Отъ друга страна, усилията на представителитѣ на сръбската езиковедска наука, които не искаха да скриятъ, че ще поставятъ схващанията си за македонскитѣ говори въ пълно съгласуване съ политическитѣ стремежи на сръбската държава, се ограничиха до Балканската война само съ плахитѣ опити на Новаковича.

Между това, убеждението, че македонскитѣ говори представятъ недѣлима частъ отъ българския езикъ, бѣ легнало здраво сръдъ ученитѣ славистични сръбди. Напълно естествено бѣ, че цѣли десетилѣтия наредъ македонскитѣ говори бѣха любима тема на българскитѣ езиковеди, които чрезъ тѣхъ разкриваха богатствата на българския езикъ или пъкъ съ тѣхна помощъ се силѣха да освѣтляватъ пжтя, по който е крачелъ неговиятъ многовѣковенъ

развой. Главната тежест тукъ се изнасяше отъ българи, родени въ Македония, които описваха особенитѣ на своитѣ родни говори. Тѣсната връзка, която съществуваше между Македония и останалитѣ български области още отъ епохата на Възраждането, имà за последица и събирането на огроменъ фолклоренъ и езиковъ материалъ изъ македонскитѣ области, който сега стои запечатанъ въ редъ български издания.

Политическитѣ превратности въ Балканския полуостровъ, както е известно, поставиха за доста продължително време голѣма частъ отъ Македония подъ сръбска властъ. Естествено бѣ да се предполага, че това обстоятелство ще даде възможность на сръбскитѣ филолози за по-дейно занимание съ македонскитѣ говори, още повече, че отъ тѣхъ се изискваше и нѣкаква що-годе научно подкрепена аргументация за сръбския характеръ на тия говори, нѣщо, което тѣ подхвърляха само съ общи фрази. Дълги години обаче и следъ като голѣма частъ отъ Македония бѣ подъ сръбска властъ, участието на сръбската езиковедска наука въ говорното проучване на тая страна си остана нищожно. И презъ това толкова благоприятно за сръбскитѣ филолози време, най-важнитѣ работи върху македонскитѣ говори излѣзоха изъ подъ перото на нѣкои европейски, а отъ частъ и на български учени. Ето напр. какъ характеризуваше това положение младиятъ югославски филологъ Р. Ружичичъ: „Тај немар наше лингвистике према нашим македонским говорима могао би се евентуално донекле и оправдати предатним несигурним приликама у Турској, и тешкојама које су те прилике стављале на пут научном раду. Могле би се, исто тако, разумети и незгоде ратних времена, које су онемогућавале проучавање на терену и ометале научни рад уопште. Али чиме да се оправ-

да факат да ми ни после светског рата, од поновног ослобођења тих краева, за 16 година слободног живота и рада у својој рођеној земљи, у срећеним животним приликама и под много повољнијим условима него раније, нисмо стигли до честито проучимо ни један, ама баш ни један једини, македонски говор? Поред философског факултета у срцу Македоније, који је, како нам се чини, и основан на првом месту зато да омогући и унапреди свестрано научно проучавање тих крајева, поред богате Академије наука у Београду, и поред специјалних фондова за помагање научног рада свих врста?..“ (вж. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XVII, 1937, стр. 154—155).

Фактитѣ сж доста красноречиви сами по себе си. Тая толкова јарко изразена неохота на срѣбскитѣ филолози да се залавјатѣ сѣ основно проучване на македонскитѣ говори, свидетелствува както за тѣхната отчужденостѣ отѣ Македония, така и за непреодолимитѣ прѣчки, които цѣлата езикова система на македонскитѣ говори, толкова различна отѣ сѣрбохѣрватската езикова система, е представјала за предвзетата теза, че това сж говори сѣ сѣрбохѣрватски характерѣ.

Едва вѣ 1935 год. се появи единѣ трудѣ на нај-видния днешенѣ срѣбски лингвистѣ проф. А. Беличѣ, посветенѣ на говора на голѣмото западно-македонско село Галичникѣ (А. Белиѣ, Галички дијалекат. Београд 1935. Српски дијалектолошки зборник, кн. VII. Српска краљевска академија). Това не бѣ само пѣрвиятѣ цѣлостенѣ описѣ на единѣ македонски говорѣ, какѣвто срѣбската езиковедска наука до тогава изобѣщо не притежаваше. Тукѣ откриваме и пѣрвия опитѣ да се изложи вѣ нейната пѣлнота срѣбската теза за македонскитѣ говори. Вѣ продѣлжение на около осемдесетѣ страници, подѣ форма

на уводъ къмъ съчинението, се излагатъ схващанията на сръбскитѣ учени относно най-важнитѣ фонетични и морфологични белези на македонскитѣ говори. Едва тукъ проличава пълната безпомощностъ на сръбскитѣ филолози да придадатъ що-годе наученъ изгледъ на своитѣ предвзети тези. Съчинението на проф. А. Беличъ ще остане като много красноречивъ документъ въ тая посока. Разбулването на неговата фантастична подкладка и пълната безосновностъ на неговитѣ „научни“ постройки е главната цель на следващитѣ страници.

Историческитѣ връзки на македонскитѣ говори съ останалитѣ български говори

Българскиятъ характеръ на македонскитѣ говори, така упорито отричанъ отъ представителитѣ на сръбската наука, става напълно ясенъ за всѣкиго, който безъ преднамѣреностъ пристъпи къмъ сравнение особеноститѣ на онѣзи славянски езици, които днесъ се говорятъ въ земитѣ на Балканския полуостровъ. Внимателното проследяване на историческитѣ сѣдбини на македонскитѣ говори ни убеждава, че тѣ и въ най-малката своя подробностъ сѣ имали обща сѣдба съ всички останали български говори. Нека вземемъ единъ-два примѣра отъ най-ранното историческо време на българския езикъ, именно, времето отъ IX—X в., когато въ езика на настанилитѣ се на Балканския полуостровъ български и сърбохърватски славянски племена по-ярко започватъ да се очертаватъ различни насоки на развой. Още тогава виждаме въ едната, българската група, да се настанява окончание **-мъ** или **-ме** въ 1 л. мн. ч. сег. вр. на глаголитѣ, срещу окончание **-мо**, което остава характерно за сърбохърватския езикъ. Македонскитѣ говори вървятъ въ тая точка редомъ съ развоя, присъщъ на българския езикъ. Голѣми сѣ различията, които се установяватъ въ оная далечна епоха между българския и сърбохърватския езикъ и въ връзка съ гласната **ятъ** (ѣ), или **е**-двойно, както е известна тая гласна въ по-широкитѣ български срѣди. Докато напр. за българския езикъ е билъ тогава редовенъ изговоръ, близъкъ или еднакъвъ съ днешния

източнобългарски изговоръ **хл'аб, м'асто, мл'ако**, въ сърбохърватски сме имали само **хлеб, хлјѣб** или **хлиб**. Действително, днесъ въ онѣзи македонски говори, които иматъ западнобългарски характеръ и въ които не влизатъ говоритѣ по Неврокопско, Сърско, Драмско и източно Солунско, се слуша само **хлеб, место, млеко**, както навредъ въ западнитѣ български краища. Но яснитѣ доказателства на редъ писмени македонски паметници отъ старобългарско и сръднобългарско време, множество древни български думи, заети въ гръцки, албански и ромънски езикъ, както и нѣкои византийски написания на българославянски мѣстни наименования въ Македония, сочатъ недвусмислено, че въ оная далечна епоха македонскитѣ говори сж се намирали въ пълна съгласуваностъ съ останалитѣ български говори и далечъ отъ тогавашния сърбохърватски изговоръ на **ѣ**. Още по-убедително, може би, отъ гореизброенитѣ доказателства говорятъ даннитѣ изъ ония говори, които и до днесъ представятъ най-югозападнитѣ български езикови острови, именно, говоритѣ около Корча. Въ езика на тѣзи остатъци отъ българо-македонско население, което преди вѣкове е населявало плътно цѣла южна Албания и до днесъ има редовенъ изговоръ **хлјѣб, мјѣсто, млјѣко**. Откъсна-ти доста рано отъ останалото македонско население, принудени къмъ общуване само съ новодошли инородци, корчанскитѣ българи сж запазили чудни архаизми въ езика си. Като скжпоценно съкровище тѣ пазятъ единствени между българското население въ югозападна Македония и старинния изговоръ на **ѣ**, съ което се подчертава неразривната езиково-историческа връзка между югозападното македонско и източнобългарското население.

Презъ сжщия периодъ време сърбохърватскиятъ езикъ губи безъ остатъкъ старитѣ праславянски но-

сови гласни. Не е така обаче съ македонскитѣ говори и съ говоритѣ въ останалитѣ български области, които за времето отъ IX до X в. притежаватъ носовитѣ гласни като най-характерни белези въ фонетичната си система. И въ по-късния си развой частъ отъ македонскитѣ говори се показватъ по отношение на носовитѣ крайно консервативни. Тѣ и до днесъ пазятъ изобилни следи отъ старобългарскитѣ носовки, като съ тая си черта още по-ясно изтъкватъ българщината си и своята многовѣковна отдалеченостъ отъ сърбохърватския езикъ.

Това сж само нѣколко подбрани черти, отъ които се вижда, какъ отъ най-дълбока древностъ, при най-раннитѣ заченки на различия между българския и сърбохърватския езикъ, македонскитѣ говори крачатъ въ пълна хармония съ развойнитѣ тенденции на българския езикъ.

Но иде по-късниятъ периодъ отъ развоя на българския езикъ, така наречениятъ сръднобългарски периодъ. Това е времето, когато въ българския езикъ се набелязватъ началата на ония езикови явления, които слагатъ рѣзка и окончателна граница между българския и сърбохърватския езикъ; когато зрѣятъ процеси, въ резултатъ на които българскиятъ и сърбохърватскиятъ езикъ се оформятъ като два различни езикови типа. Въ завършека на сръднобългарския периодъ тия процеси достигатъ своя краенъ предѣлъ. Българскиятъ езикъ прави огромни крачки напредъ. Той преобразява коренно своитѣ форми и измѣня чувствително звуковата си система. Три сж основнитѣ белези, които очертаватъ сега сжществения образъ на българския езикъ. На първо мѣсто стои загубата на падежнитѣ форми. Вмѣсто стария начинъ на изказване падежнитѣ отношения чрезъ падежни окончаня, въ българския езикъ бива обикнатъ новъ начинъ, при който падежнитѣ отно-

шения не се изразяватъ чрезъ съответни промѣни въ окончаніята на имената, а съ помощта на предлози. Това е една отъ кореннитѣ разлики, които съ течение на времето се установяватъ между българския и сърбохърватския езикъ, тъй като известно е, че тоя езикъ, както и останалитѣ славянски езици, пази не единъ отъ старитѣ падежи. Вториятъ белегъ, който рѣзко отдѣля българския езикъ отъ останалитѣ славянски езици, въ това число и отъ сърбохърватския езикъ, е появата на граматиченъ членъ, който въ български се слага следъ имената. На трето мѣсто иде загубата на инфинитивната форма, която още живо се пази въ сърбохърватски. Тия сж днесъ голѣмитѣ различия между българския и сърбохърватския езикъ, които и за най-повърхностния наблюдател правятъ очевиденъ факта, че се касае за два славянски езика, които въ своя развой сж вървѣли по напълно различни пѣтища.

Нека се запитае сега, на страната на кой отъ двата така ясно очертани и разединени езика стоятъ македонскитѣ говори? Отговорътъ не може да бжде другъ, освенъ следниятъ. Съ всички свои най-характерни белези македонскитѣ говори стоятъ неотлъчно при останалитѣ български говори. Не само въ най-древни времена, но и въ периода, когато българскиятъ езикъ преживява най-важнитѣ процеси въ своя развой, които коренно преобразяватъ цѣлия му обликъ, македонскитѣ говори сподѣлятъ неизмѣнно сжщата участь. Та коя отъ изтъкнатитѣ основни черти въ българския езикъ не откриваме въ македонскитѣ говори? Окончателното разпадане на падежнитѣ форми ли, появата на членъ или изчезването на инфинитивната форма? Всички изброени белези днесъ образуватъ сърдцевината на тѣзи говори и имъ даватъ изгледъ на български говори отъ най-чиста проба. Дори можемъ да подчертаемъ, че ос-

новните развойни тенденции, характерни за българския езикъ, намиратъ още по-широко разрастване и задълбочаване тъкмо въ македонскитѣ говори. Напр., създаването на граматиченъ членъ тукъ не е ограничено само въ използване на единъ видъ показателно мѣстоимение, а почти на всички показателни мѣстоимения, които намираме въ старобългарски, та днесъ сж се получили познатитѣ форми съ троенъ членъ: **чоекот, чоекон, чоекон** — жената, женава, женана — детето, детево, детено. И въ процеса на изчезването на инфинитивната форма македонскитѣ говори сж отишли до краенъ предѣлъ. Докато въ източнитѣ български говори все още се пазятъ следи отъ старата инфинитивна форма, които се употребяватъ и въ литературния езикъ, напр., **не мога каза, недей плака, недей ходи**, въ македонскитѣ говори не се открива и най-малка следа отъ подобенъ характеръ.

Не сж само тия особености, които подчертаватъ чисто българския характеръ на македонскитѣ говори. Има още цѣла редица езикови факти, които сочатъ неразривната връзка на тия говори съ българския езикъ. Тѣ сж толкова многобройни, че само простото имъ изброяване би ни отнело много мѣсто. За много отъ тѣхъ ще стане дума въ главата, гдето се разглеждатъ тенденциознитѣ тълкувания на проф. А. Беличъ. За общото очертаване на еднаквата историческа сждба, която сж имали македонскитѣ говори съ останалитѣ български говори, достатъчно е да подберемъ само нѣкой отъ тѣхъ.

1. Както навредъ въ българския езикъ старото окончание за минало свършено време на глаголитѣ за 3 л. мн. ч. — **шл**, напр. старобългарски **пондошл**, се замѣня съ старото окончание за минало несвършено време — **хж** (—ха), въ резултатъ на което и въ македонскитѣ говори имаме глаголни форми като

дојдоха — **дојдоа** за минало свършено време, които сж общи за цѣлия български езикъ.

2. Въ цѣлото българско езиково землище, включително съ Македония, има еднакъвъ начинъ за образуване на различнитѣ степени на прилагателнитѣ имена, напълно различенъ отъ сърбохърватски езикъ.

3. Въ заповѣдната форма на глаголитѣ въ македонскитѣ говори, както навредѣ въ българския езикъ е надделѣлъ типътъ **носи** — **носѣте**, който стои въ пълно противоречие съ възприетитѣ форми въ сърбохърватския езикъ.

4. Въ множествената форма на имената отъ женски родъ, както навсѣкжде въ българския езикъ, и въ македонскитѣ говори се настанява окончание — **и**, напр. **души**, **жени**, които се отличаватъ рѣзко отъ съответнитѣ сърбохърватски форми **душе**, **жене**.

5. И въ македонскитѣ говори, както въ всички останали български говори, настава смѣсване на дветѣ стари окончания за 3 л. мн. ч. сегашно време на глаголитѣ, та днесъ имаме тукъ глаголни форми като **плетат** — **носат** съ напълно еднакви окончания, които нѣматъ нищо общо съ сърбохърватскитѣ форми **плету** — **носе**.

6. Както всички български говори и македонскитѣ говори сж взели участие въ типичния процесъ на смѣсване на носовитѣ гласни, разигралъ се въ сръднобългарския периодъ, въ резултатъ на който днесъ въ македонскитѣ говори имаме форми като **јачмен**, **јаглен**, **јазик**, **јатърва**, отъ които нѣма нито следа въ сърбохърватскій.

Става ясно сега, защо опититѣ на сръбскитѣ езиковеди да припишатъ сърбохърватски характеръ на македонскитѣ говори, както ще видимъ по-нататкъ, претърпѣха такъвъ неуспѣхъ сръдъ учения славистиченъ свѣтъ. До преди тридесетъ-четиридесетъ години все още можеха да се сѣятъ заблуди

въ това отношение. Но днесъ, при особеното разрастване на славистичнитѣ проучвания въ всички области и при все по-задълбоченото научно изследване на македонскитѣ говори, да се твърди, че последнитѣ не сж български е смѣлость, къмъ която не би прибѣгналъ и най-голѣмиятъ дилетантъ въ науката. Почти единствено изключение правятъ само надъханитѣ съ политически тенденции сръбски филолози. Тѣхнитѣ усилия обаче могатъ да разчитатъ на успѣхъ само между слабо осведоменитѣ. Защото въ славянското езикознание господствува вече напълно убеждението, че въ областитѣ на Балканския полуостровъ сръбскиятъ езикъ свършва тамъ, гдето започва занемара на падежнитѣ форми, гдето се появява граматиченъ членъ и гдето е пренебрегната инфинитивната форма. За всѣкиго прочее става ясно, до каква степенъ македонскитѣ говори стоятъ далечъ отъ сърбохърватския езикъ и до каква степенъ тѣ представятъ недѣлима часть отъ българския езикъ.

Хипотезата на проф. А. Беличъ за неавтохтонността на македонското население въ днешнитѣ му живелища

Въ съдействието, което сръбската наука оказваше на сръбскитѣ политически ламтежи за завладяване на Македония, не бѣха пощадени отъ фалшификации и чудновати извѣртания нито историческата истина, нито езиковитѣ и етнографски белези на българомакедонското население. Като една отъ най-страннитѣ и най-невѣроятни хипотези обаче относно македонското население ще си остане тая на най-видния съвремененъ сръбски лингвистъ проф. А. Беличъ за неавтохтонността на това население въ днешнитѣ му живелища. Тя ще служи, може би, като най-яръкъ примѣръ за това, до какви пресилени, лишени отъ най-малка правдоподобностъ теории, е трѣбвало да прибѣгва сръбската наука, за да дири и въ най-тъмнитѣ и спорни страници на историята доказателства, че македонското население е сръбско и че неговиятъ езикъ е чистъ сръбски диалектъ.

Въпросната хипотеза на бѣлградския професоръ не е стара рожба на неговитѣ дългогодишни усилия да доказва сръбския характеръ на македонскитѣ говори. Тя е само най-сжществена частъ отъ неговитѣ най-нови схващания върху особеноститѣ на македонскитѣ говори. Защото, както се случва често съ ония учени, които разработватъ научнитѣ си тези подъ натиска на политическия моментъ, проф. Беличъ много пжти промѣни възгледитѣ си относно македонскитѣ говори. Забележителенъ фактъ е, че

дълго време следъ като се бѣ изтъкналъ като единъ отъ най-виднитѣ сръбски лингвисти, при все че сръбскитѣ политически притезания върху македонскитѣ земи бѣха станали общеизвестни, той не се осмѣляваше да провъзгласява македонскитѣ говори за чисто сръбски. Почти презъ цѣлитѣ първи две десетилѣтия на нашия вѣкъ той изповѣдваше мисълта, че южнитѣ македонски говори сж български, че говорятѣ въ сръдна Македония иматъ смѣсенъ характеръ, а само говорятѣ въ околноститѣ на Скопска Черна-гора, Куманово, Кратово и Крива-паланка иматъ сръбска основа. Следователно, само най-сѣвѣрниятъ пограниченъ поясъ македонски говори, които действително показватъ въ фонетиката си нѣкои преходни накъмъ сърбохърватски езикъ черти, се провъзгласяваха отъ представителитѣ на сръбската езикова наука за чисто сръбски. Въ пълно противоречие съ изповѣдванитѣ съ особена настойчивость днесъ отъ проф. Беличъ възгледи за чисто сръбския характеръ и на сръднитѣ македонски говори стои всичко онова, което намираме въ излѣзлата презъ 1906 год. негова обширна статия „Диалектологическая карта сербскаго языка“ (Статъи по славяновѣдѣнію, вып. II, стр. 1-59). Свикналиятъ вече съ толкова нашумѣлитѣ въ по-ново време агитации, че македонското население е сръбско и че неговиятъ езикъ е сръбски, ще остане очуденъ, че въ тая статия, въ която се прави основенъ прегледъ на всички сръбски говори, сж изключени говорятѣ на сръдна Македония, защото очевидно тогава и за най-тенденциозно настроения сръбски лингвистъ тѣзи говори не сж носѣли бележитѣ на сръбския езикъ. Разбира се, не бива да се мисли, че тогава отношението на Белича къмъ сръднитѣ македонски говори е било напълно добросъвѣстно и че той, като ги е изключвалъ отъ обсега на сръбскитѣ говори, е билъ

склоненъ да признае тѣхния български характеръ. Напротивъ, както се изтъкна вече, той смѣташе срѣднитѣ македонски говори за смѣсени, едно научно становище, което стоеше въ пълно съгласие съ схващанията на тогавашнитѣ сръбски етнолози, че българското население въ Македония било въ сжщность „аморфна маса“. Той казва буквално: „... средне — македонскій діалектъ, занимающій большую часть Македоніи и имѣющій претензіи сдѣлаться македонскимъ литературнымъ языкомъ, представляетъ и и самъ по себѣ смѣшеніе сербскихъ сѣверомакедонскихъ (восточно-старосербскихъ) говоровъ и южномакедонскихъ или собственно македонскихъ“ (ц. с. 18). Сжщата характеристика на срѣднитѣ македонски говори ще откриемъ и въ заключението на тая Беличова статия, гдето четемъ следното: „Тамъ, где сербскій языкъ соприкасается съ другими славянскими языками Балканскаго полуострова, являются смѣшанные говоры: кайкавскій на северо-западѣ и средне-македонскій на юго-востокѣ“ (ц. с. 59).

И въ книгата си „Сърбы и болгары въ балканскомъ союзѣ“, издѣзла презъ 1913 год. въ С. — Петербургъ, проф. Беличъ е още далечъ отъ мисльта, че македонскитѣ говори сж чисто сръбски говори. Така напр., тукъ научаваме, че докато тимошкитѣ и моравскитѣ говори били чисто сръбски, македонскитѣ говори „нелзя назвать въ такомъ смыслѣ чистими сербскими“ (ц. с. стр. 59). Пакъ въ това си съчинение проф. Беличъ твърди, че въ епохата на Кирила и Методия южномакедонскитѣ говори образували съ българския езикъ **езикова общность**. Въ западнитѣ части на Македония обаче, поради сръбска колонизация, която иде отъ северъ, се породилъ діалектъ, който ималъ смѣсенъ характеръ. Ето какъ се описватъ основнитѣ черти на тоя діалектъ отъ сръбския лингвистъ презъ 1913 год. Срѣднома-

кедонскиятъ говоръ „на основаніи его современныхъ чертъ слѣдуетъ называть смѣшаннымъ по произхожденію. Ибо между его основными чертами находимъ рядомъ съ такими, которыя несомнѣно сръбскаго произхожденія (ѣ и ѣ, ѣ = е, иногда ж = у, въ въ въ извѣстномъ положеніи = у, иногда ь = ѣ = а, чр = цр и т. н.) и такія которыя болгарскія по произхожденію (ѣ = о, ь = е, ж = ѣ и т. д.). . . подъ сильнымъ вліяніемъ сръбскихъ говоромъ съ сѣвера и сѣверозапада, получился теперъ въ западной Македоніи сръбско-македонскій діалектъ (или сръбско-болгарскій); въ восточной и южной Македоніи, хотя и тутъ можно констатировать все още значительное вліяние сръбскаго языка, народныя говоры не утратили въ такой мѣрѣ своего македонско-болгарскаго типа“ (и. с. 60—61). Сжщитѣ идеи проф. Беличъ проповѣдва въ Петербургъ въ публични събрания презъ 1913 год. Не ще бжде безинтересно да съобщимъ тукъ мнението на видния славистъ проф. В. Ягичъ за тая политическа агитация на сръбския филологъ. Въ писмо отъ 19 май 1913 год. Ягичъ пише на проф. Л. Милетичъ, че сказката направила лошо впечатление на по-сериознитѣ обществени кръгове въ руската столица. „Всичко туй, което тукъ Ви пиша — продължава Ягичъ — не е само мое мнение, а така мислятъ и мнозина руси, които не одобряватъ постъпката на Белича, който изнасилва науката като приказва за три наречия — сръбско, македонско и българско, отъ които чрезъ смѣсване ужъ се образували сръбско-македонско наречие и македонско-българско. Това сж филологически трици!“ (вж. Македонски прегледъ, год. II, 1926, кн. 3, стр. 20).

Биха могли да се увеличатъ доста мѣстата изъ съчиненията на проф. Беличъ, гдето проличава ясно,

че той въ сжщностъ доста късно и напълно изкуствено включи македонскитѣ говори въ системата на сръбскитѣ говори. Много характеренъ белегъ е напр., становището, което той взима къмъ две важни филологически съчинени, които засѣгаха сърбохърватския езикъ. Едното бѣ съчинението на хърватския ученъ Миланъ Решетаръ, посветено изцѣло на сърбохърватския штокавски диалектъ, а второто сърбохърватската граматика на нѣмския ученъ А. Лескинъ. Споредъ днешнитѣ схващания на проф. Беличъ македонскитѣ говори представятъ часть отъ сърбохърватскитѣ штокавски говори, следователно, недѣлима часть отъ сърбохърватския езикъ. Излишно е, да се подчертава, че както у хърватския, така и у нѣмския ученъ нѣма нито поменъ отъ подобни безосновни и противонаучни твърдения. Но важното е, да се изтъкне, че и на Белича, който написа отзиви за тѣзи две съчинения, и на умъ не е минавало да укорява тѣхнитѣ автори, че не взиматъ предъ видъ въ съчиненията си македонскитѣ говори. Напротивъ, тѣзи две съчинения създаватъ друга грижа на сръбския професоръ. Въ тѣхъ не само не става дума за македонскитѣ говори, но както подобава на общезвестната обективностъ на тѣхнитѣ автори, въ тѣхъ сж изключени отъ обсега на чисто сръбскитѣ говори и тимошко-моравскитѣ говори, които, както се каза вече, наредъ съ севернитѣ македонски говори отъ околноститѣ на Куманово, Кратово, Криворѣчна-паланка, бѣха провъзгласявани отъ Белича за „чисти“ сръбски говори.

Ясно става, следователно, за всѣкиго, че у Белича презъ първитѣ две десетилѣтия на нашия вѣкъ господствуващото схващане относно македонскитѣ говори бѣ, че това сж говори отъ „македоно-български“ типъ, които е изключено да се иматъ предъ видъ при общитѣ разисквания върху сърбохърват-

ския езикъ. Този тѣхенъ типъ е билъ запазенъ неизмѣненъ въ източнитѣ и южнитѣ македонски области, докато въ западна Македония подъ влияние на пришълци отъ северни сръбски краища се създаде единъ смѣсенъ сръбско-български или сръбско-македонски диалектъ. Като се премахне отъ тѣзи нѣкогашни схващания на Белича силното наблѣгане, че въ западнитѣ македонски говори имало мощни сръбски въздействия, които пораждатъ и смѣсенъ диалектъ, тѣ криятъ известна частъ отъ истината. Нека подчертаемъ обаче още отъ сега, че сръбското влияние въ западна Македония, което започва съ постепеното разширение на сръбската държава въ Македония презъ сръднитѣ вѣкове, въ никой случай не е било толкова силно, че да лиши западномакедонскитѣ говори отъ тѣхната българска основа. Сръбскитѣ черти, доколкото ги има въ тия говори, ясно личатъ като късно присадени чуждици върху типичната българска основа на говоритѣ.

Тенденциозността, която проличава въ тѣзи нѣкогашни схващания на проф. Беличъ върху македонскитѣ говори, вмѣсто да отстѣпи съ течение на времето мѣсто на по-трезви и по-обективни заключения, нарастна въ невѣроятни за единъ ученъ размѣри. Така, непосредствено следъ приключването на първата общоевропейска война, когато изглеждаше, че цѣла сръдна и северна Македония окончателно оставатъ подъ сръбска властъ, ние вече се сблъскваме съ нови, очудващи твърдения на Белича относно македонскитѣ говори, твърдения, които се различаватъ почти коренно отъ онова, което бѣ установилъ по-рано. Въ излѣзлата презъ 1919 год. книга „La Macédoine“ за пръвъ пѣтъ той подхвърли една хипотеза, която се яви като единствено нѣщо въ славистичнитѣ проучвания и бидейки напълно несъстоятелна остана да виси въ въздуха, безъ да бже удостоена и съ най-малко

внимание отъ страна на славистичнитѣ научни кръгове. Загриженъ вече да премахне и най-слабата сѣнка отъ българщина въ македонскитѣ говори, проф. Беличъ твърдѣше въ това си ново съчинение, че още отъ времето, когато се настаняватъ славянитѣ на Балканския полуостровъ, диалектитѣ, които се говорѣли въ Македония били раздѣлени на две половини — западна и източна. Най-голѣмиятъ наученъ куриозъ въ по-нататъшнитѣ тълкувания на сръбския ученъ е обстоятелството, че той се осмѣлява да твърди, че източнитѣ македонски говори, чийто нѣкогашенъ представителъ билъ езикътъ на Кирила и Методия, не били частъ отъ българския езикъ. И до последни дни тезата, че езикътъ на Кирила и Методия не представя най-стариятъ исторически периодъ на българския езикъ, а е нѣкакъвъ отдѣленъ езикъ, е най-упорито защищавана отъ Белича. Все пакъ, предъ видъ на опасността да влѣзе въ пълно противоречие съ всичко установено вече съ абсолютна сигурностъ въ славистиката относно особеноститѣ на тоя стариненъ езикъ, който обективната наука не можѣ да не опредѣли като най-раненъ периодъ отъ развоя на българския езикъ, Беличъ допуска единствено, че този езикъ е билъ само тѣсно свързанъ съ българския, но не и частъ отъ него. Покрай тая чудновата теза, която почти коренно измѣни предишнитѣ схващания на проф. Беличъ за отношението на южнитѣ и източнитѣ македонски говори къмъ българския езикъ, въ посочената по-горе негова книга отъ 1919 год. намираме напълно видоизмѣнени и схващанията му относно западнитѣ македонски говори. Последнитѣ сега не сж отъ „смѣсенъ характеръ“, т. е. сръбско-български или сръбско-македонски, а сж чисто сръбско-хърватски. За да отрече напълно предишнитѣ си схващания, че въ западнитѣ македонски говори върху

македоно-българска основа сж се напластили по-късни сръбски черти, донесени отъ емигранти, вследствие на което се билъ получилъ смѣсеніятъ сръбско-български характеръ на тая частъ отъ македонскитѣ говори, проф. Беличъ сега твърди, че раздѣлата на македонскитѣ говори на две половини — източна и западна — не е последица на късни исторически условия, на езикови влияния, дошли отъ северъ, а си е исконно положение. Следва неизбежното заключение — населението на западна Македония (разбирай оная частъ отъ Македония, която бѣ подъ сръбска властъ) е отъ сръбски произходъ, а езикътъ му е сърбохърватски.

Съ течение на времето македонскитѣ говори ставаха все по-известни на широки кръгове отъ учения славистиченъ свѣтъ. Обективното и непринудено отношение къмъ тѣхъ не можеше да не открие неразривната имъ връзка съ останалитѣ български говори. Не малко чуждестранни учени се отдадоха на лични изследвания на тия говори. Да се защитава тезата, че македонскитѣ говори сж сръбски ставаше все по-тежка и по-тежка задача. Всичко това достави не малко грижи на сръбскитѣ лингвисти, особено на тѣхния водачъ проф. Беличъ. Да се откажатъ отъ предишнитѣ си схващания относно характера на македонскитѣ говори за тѣхъ бѣше нѣщо невъзможно. Това би значело и измѣна къмъ сръбскитѣ национални интереси, къмъ сръбската национална идея, която отдавна поддържаше упорито, че Македония е сръбска страна и че македонцитѣ сж сърби.

Всичко това принуди проф. Белича да развихри необикновено много фантазията си на крайно изобретателенъ въ извъртанията на истината ученъ. По тоя начинъ възникна последната метаморфоза на неговитѣ възгледи относно македонскитѣ говори. Тѣй

като бѣше станало необикновено трудно да се твърди предъ учения свѣтъ, че всички ония особености, които се откриватъ въ македонскитѣ говори, сж отъ сръбски произходъ, потърсиха се напълно нови начини за представяне на нѣщата. Усилията да се открива почти подъ всѣка македонска езикова черта сръбска подкладка, която да напомня точно познатитѣ особености на сръбския езикъ, престанаха. За да се премахне основната прѣчка, която се заключаваше въ факта, че всичко, което се смѣта за сжществена ядка на македонскитѣ говори, стои далечъ отъ всѣкаква сръбщина, проф. А. Беличъ обяви всички особености на македонскитѣ говори пакъ за сръбски, но не такива, които сж присжщи на днешнитѣ сръбски говори, а като черти на нѣкакъвъ архаиченъ сръбски говоръ, който по силата на редъ исторически обстоятелства е билъ принуденъ да развие главнитѣ си особености далечъ отъ останалитѣ сръбски говори. Представителъ на този архаиченъ говоръ билъ именно днешниятъ централенъ македонски говоръ, който съ най-типичнитѣ си особености стои въ значителна отдалеченостъ отъ сръбскитѣ говори. Втора грижа на изобретателния сръбски лингвистъ бѣ да посочи, кое е било онова отдалечено мѣсто, гдето се е развилъ тоя „архаиченъ“ сръбски говоръ, рано откъснатъ отъ останалитѣ сръбски говори. Да се поддържа, че Македония е била неговата стара люлка бѣше невъзможно, защото на северъ тая страна граничи съ сръбски области. Съ необикновена смѣлость проф. Беличъ откри най-старитѣ селища на архаичното сръбско население въ Епиръ, Тесалия и южна Албания. Тамъ това население развило отличителнитѣ си езикови черти, които за разлика отъ езиковитѣ особености на типичното сръбско население, бѣха опредѣлени като „архаични“ сърбохърватски черти. По-късно

започнало масово преселване на архаичното сръбско население отъ Гърция и Албания въ днешна сръдна Македония (разбирай оная частъ отъ Македония, която се намираще подъ сръбска власть), гдето го намираме и до днесъ.

За пръвъ пжть сръбскиятъ лингвистъ подхвърли тѣзи си смѣли твърдения, които, както ще видимъ, сж напълно безосновни и стоятъ въ пълно противоречие съ ясно установени факти въ историческата и езикова наука, въ обширната си статия подъ насловъ „Штокавски дијалекат“, напечатана въ четвъртия томъ на „Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка“ (редакторъ проф. Ст. Станоевичъ), излѣзълъ презъ 1929 год. Сжщитѣ мисли той повтори по-обширно и въ предговора къмъ съчинението си „Галички дијалекат“ (Београд 1935), гдето изложи общитѣ си схващания върху македонскитѣ говори.

Понеже се отнася, както се подчерта още въ началото на тая глава, за единъ отъ най-типичнитѣ похвати на сръбската наука, да се прибѣгва до най-странни извѣртания и тълкувания, за да се докаже на всѣка цена сръбскиятъ характеръ на македонскитѣ говори, ще се спремъ критично върху най-сжщественото отъ тази Беличова хипотеза, за да проличи за всѣкиго нейната пълна безосновность.

Нека изтъкнемъ най-напредъ, че новата насока, която взеха Беличовитѣ тълкувания на македонскитѣ говори, предизвика промѣна и въ начина, по който той характеризуваше до тогава штокавскитѣ говори. Тѣзи постоянни лутания и колебания въ схващанията сж най-доброто доказателство за пълната неискренность и изкуственостъ на неговитѣ научни постройки. Следъ като намѣри спасение отъ всички трудности, които му предлагаше македонската езикова действителность, въ това, че ги обяви

за „архаични“ сръбски черти, той трѣбваше да се справи съ по-старитѣ си твърдения, споредъ които „най-архаиченъ“ сръбски диалектъ се е говорѣлъ въ тимошко-моравскитѣ области. Съ единъ замахъ този „най-архаиченъ“ сръбски говоръ отъ староштокавски стана сръдно-штокавски, защото трѣбваше да отстѣпи своитѣ архаични черти на новооткрития „чисто сръбски“ македонски говоръ. Тая игра, която едва ли може да прави честь на единъ ученъ, бѣше въ пълна хармония съ политическитѣ промѣни. Докато сръдна Македония не се намираше подъ сръбска власть, нейнитѣ говори все още можеха да се окачествяватъ като „смѣсени“. Но веднажъ попаднала подъ сръбска власть, трѣбваше да се потърсятъ научни доводи, за да се изтъкне, че тия говори сж недѣлима частъ отъ сръбския езикъ.

За изходна точка на новитѣ Беличови твърдения служи неоспоримиятъ исторически фактъ, че при своето заселване на Балканския полуостровъ славянитѣ проникватъ дълбоко на югъ въ Гърция, като заселватъ гжсто многобройни нейни области. Славянитѣ нахлуватъ масово и въ днешна южна и сръдна Албания, която вѣкове наредъ е имала напълно славянски характеръ. За да има новата хипотеза на Белича научна основа, трѣбва да се изтъкне ясно, че старитѣ славянски жители въ най-южитѣ и югозападни кжтове на Балканския полуостровъ сж спадали, ако не всички, то по-голѣмата частъ отъ тѣхъ, къмъ сърбохърватскитѣ племена. Нека се запитаеме обаче, какъ е разрешенъ този въпросъ отъ безпристрастната наука? Понеже се отнася до единъ извънредно важенъ моментъ отъ историята на славянскитѣ преселения, въ неговото научно изяснение, което трае вече цѣли десетилѣтия и въ което взиматъ еднакво участие както историци, така и етнолози и езиковеди, е внесена вече изобилна свѣт-

лина. Славянското население, което нахлува въ VI и VII в. масово въ Гърция и южна Албания, е било отъ българославянски произходъ. Посокитъ, по които сж вѣрвѣли при своето заселване на Балканския полуостровъ дветъ южнославянски племенни групи, българската и сърбохърватската, сж напълно ясно установени. Тѣ сж правилно изтъквани и отъ видни представители на сръбската наука. Така напр. проф. Ст. Станоевичъ въ познатото си съчинение **Историја српскога народа** (Београд, 1911) твърди, че въ 578 год. българскитъ славяни преминаватъ въ голѣмъ брой Дунава и започватъ да оплячкосватъ балканскитъ области. Авторътъ продължава: „Византија је у тај мах била у рату с Персијом; на Балканском Полуострову није било скоро никакве војске, која би могла спречити продирање Словена **те они продру чак у Јеладу**“ (стр. 19, к. м.). Къмъ срѣдата на VII в. славянското заселване на Балканитъ е привършено. Ето какъ сръбскиятъ историкъ очертава новитъ балкански селища на дветъ южнославянски племенни групи: „На тај начин, средином VII века, слободни словени (т. е. българскитъ славяни) са доњег Дунава заузели густом популацијом целу источну половину и цео југ Балканског Полуострва, а аварски словени (т. е. сърбохърватскитъ славяни) западне и северозападне крајеве“ (ц. с. 32). А ето какъ видниятъ чешки ученъ Л. Нидерле опредѣля въ тѣзи западни балкански кѣтове границитъ на чисто сръбската балканска прародина: „Les Serbes proprement dits se sont établis à l'origine à l'est des Croates, sur un territoire relativement limité par comparaison avec la Serbie actuelle. Au nord ils allaient, semble-t-il, jusqu'à la région de la Save... Nous ne savons pas non plus jusqu'ouï allait le territoire serbe à l'Est. On peut dire seulement que les anciens Moraviens, sur la Morava bulgare, et les Timotchanes, sur le Timok, ne se

rattachaient pas encore à cette époque aux Serbes proprement dits. A l'Ouest, la frontière avec le domaine croate se trouvait sur le Liven et sur la Pliva. Au Sud-Est l'on peut mentionner, en face de l'empire bulgare, au IX-e siècle, une ville serbe défendant la frontière, Ras ou Rasa, sur la Raška, affluent de l'Ibar, près de Novipazar" (Manuel de l'antiquité slave 95). Сжщиятъ ученъ, единъ отъ най-голѣмитѣ авторитети по въпроситѣ за началнитѣ славянски племенни раздвижвания, като има предъ видъ областитѣ, които били заети отъ българскитѣ славяни, раздѣля последнитѣ на четири групи — мизийска, македонска, гръцка и отвжддунавска (ц. с. 103). По въпроса, къмъ коя племенна група сж спадали славянитѣ, които се заселватъ въ Гърция, той е напълно категориченъ въ твърдението си, че това сж били български славяни. Ето и неговитѣ думи: „Que les Slaves qui ont occupé la Grèce fussent, dans leur grande majorité, de ceux qui s'étaient établis au centre et dans la partie orientale des Balkans, les procédés d'occupation, les routes suivies, les noms de lieux enfin le démontrent assez" (ц. с. 111).

Ще се задоволя само съ горнитѣ посочвания за българския произходъ на славянскитѣ племена, които въ VI и VII в. се настаняватъ въ Гърция, като подчертая още веднажъ, че единодушието на ученитѣ въ тая посока е пълно.

Къмъ какви доказателства прибѣгва проф. А. Беличъ, за да открие въ Гърция толкова необходимитѣ за неговата хипотеза относно произхода на срѣднитѣ македонски говори срѣбски етнически елементи?

Както се вижда отъ приведенитѣ по-горе думи на Нидерле, етническата принадлежностъ на проникналитѣ въ гръцки области славяни се опредѣля както отъ начинитѣ, по които е ставало славянското заселване, както отъ посокитѣ, въ които то се е

движело, така и отъ характера на мѣстнитѣ славянски имена, които и до днесъ се срѣщатъ въ Гърция въ необикновено голѣмо изобилие. Тѣзи, именно, славянски мѣстни наименования отдавна бѣха привлѣкли вниманието на редъ учени. Единъ отъ първитѣ, който имъ отдѣли внимание, бѣ рускиятъ славистъ А. Гильфердингъ (вж. неговото съчинение Письма объ исторіи Сербовъ и Болгаръ. Выпускъ второй. Москва 1859). Въ това старо съчинение, което въ много отношения вече не стои на висотата на днешнитѣ изисквания на славистичната наука, се прави опитъ за филологическо тълкуване на славянскитѣ мѣстни наименования въ Гърция. Авторътъ предполага, че въ тѣзи имена могатъ да се откриятъ следи отъ меки к' г', които и до днесъ сж характерни за македонскитѣ говори. Въ това предположение на руския ученъ, изказано преди повече отъ осемдесетъ години и, както ще се види по-долу, лишено отъ всѣкаква основа, бѣлградскиятъ професоръ вижда най-здравата опора за твърдението си, че частъ отъ настаненитѣ въ Гърция славяни сж били отъ сърбохърватски произходъ (срв. Галички дајалекат 17). Изобщо забележителенъ фактъ е, че по въпроса за етническата принадлежностъ на славянитѣ въ Гърция, който представя ядката на неговата теория за сръбския характеръ на македонскитѣ говори, проф. Беличъ старателно отбѣгва да се спира върху най-новата литература, очевидно защото последната се оказва напълно непригодна за неговата предпоставена цель. Освенъ върху твърденията на Гильфердинга, проф. Беличъ търси опора за своята теза и въ твърденията на другъ единъ руски ученъ П. А. Лавровъ, който въ критичния си отзивъ за книгата на Л. А. Погодинъ „Изъ исторіи славянскихъ передвиженій“ (С. Петербургъ 1902) се спрѣ върху нѣкои особености на славянскитѣ

мѣстни наименования въ Гърция (вж. Журналъ Министерства Нар. Прос., августъ 1901, стр. 478—495). Лавровъ си бѣше въобразилъ на свой редъ, че въ тѣзи наименования могатъ да се откриятъ фонетични черти отъ сръбски произходъ, напр. у вм. ж, к' г' вм. tj dj. Изъ материала на Гильфердинга той извлѣче и такива мѣстни наименования, които съдържатъ въ основата си името **сърбин**, та биха могли да се използватъ като доказателство за съществуването на сръбски колонии въ Гърция (срв. напр. *Σερβiana* въ Янинската областъ, *Σερβiana* въ Мореа, *Σέρβου* въ Аркадия и др.). Трѣбва да признаемъ, че тѣзи тълкувания на Гильфердинга и Лаврова имаха известно отражение и върху видния чешки историкъ на най-древнитѣ славянски сѣдбини проф. Нидерле, та той допустна въ широко известното си и високо ценено съчинение *Slovanské Starožitnosti* (Díl II, Sv. 2, стр. 445), че между многобройното славянско население въ Гърция, което било отъ български произходъ, сж се намирали на мѣста и групи отъ сърбохърватски произходъ. И въ краткото си издание на френски езикъ, отъ което направихме по-горе нѣкои ценни извадки, Нидерле загатва за тая навѣяна му отъ споменатитѣ руски учени възможността, срв. „*Les Slaves du nord-ouest des Balkans n'ont participé à cette occupation que dans une mesure moindre; mais on trouve dans diverses régions de la Grèce des vestiges évidents d'anciennes résidences serbes et même croates*“ (Manuel de l'antiquité slave, 111).

Това сж доказателствата, съ които проф. Беличъ си служи, за да докаже, че частъ отъ славянското население въ Гърция е било отъ сърбохърватски произходъ. Облегнатъ най-много върху авторитета на Нидерле, той не се смущава отъ факта, че чешкиятъ ученъ отрежда на предполагаемитѣ сръбски колонии въ Гърция презъ VI и VII вѣкъ

гледъ на всички славянски мѣстни наименования въ Гърция. Материалътъ е подложенъ на най-грижлива и дълбока анализа, както отъ становището на гръцката езикова история, така и отъ становището на славянското езикознание. Строгата филологическа критика, на която сж подложени отъ страна на проф. Фасмеръ всички предполагаеми езикови сърбизми, доказва, че изобщо за сърбизми въ славянскитѣ мѣстни наименования въ Гърция и дума не може да става. Съ това предположенията на Гильфердинга и Лаврова минаватъ въ областта на легендитѣ. Заедно съ това падатъ и плахитѣ допускания на Нидерле за малобройни сърбохърватски колонии въ Гърция, а следователно и цѣлата хипотеза на Белича остава абсолютно безъ всѣкаква основа.

Нѣма да навлизаме тукъ въ подробноститѣ на критичния анализъ, на който подлага проф. Фасмеръ примѣритѣ на Лаврова. Ще повторимъ само въ главни черти онова, което берлинскиятъ професоръ смѣта за най-характерно отъ фонетична страна въ славянскитѣ мѣстни наименования въ Гърция и което ги опредѣля само като български по произходъ (вж. ц. с. 319—325): 1. Редъ славянски мѣстни наименования въ Гърция и славянски заемки въ гръцки езикъ носятъ ударения, които се покриватъ съ съответни ударения въ българския езикъ, срав. *Δολό* — долъ'т, *Λογγός* — лжгъ'т, *σανός* — сѣно', *στουός* — стъгъ'т. Подобни ударения сж напълно изключени въ сърбохърватски. 2. На мѣстото на праславянската гласна ѣ намираме 'а, срв. само тѣзи нѣколко мѣстни наименования въ Епиръ, която областъ Беличъ си представя изпълнена съ сърби: *Ἀράχοβα* — Орѣхово, *Ἀραχοβίτσα*, — Орѣховица, *Δρεάνοβον* — Дрѣново, *Λεάσκη* — Лѣска, *Βριάζα* — Брѣза, *Βριάλλα* — Врѣла, *Σιάσακας* — Засѣка, *Μπριάσχοβον* — Брѣзково, *Πλάβλη* — Плѣвелъ и т. н. Сжщото се наблюдава и

въ славянскитѣ заемки въ гръцки езикъ, срв. *χράνος* — **хрѣнѣ**, *σανόν, σανός* — **сѣно**, *κολιανίτσα* — **колѣ-нища**, *γλασιανίτσα* — **гжѣнища**. Излишно е да се подчертава, че въ тая особеност нѣма нищо сърбохърватско. Тя е най-сжществена българска черта. 3. Отъ необикновена важностъ е фактътъ, че праславянскитѣ съчетания *tj dj* сж замѣстени съ тѣхнитѣ типични български представители *шт—жд*, предавани чрезъ *στ* и *σδ*, срв. напр. *Ῥεχίστανα* — **Ракыштане**, *Μπεστινίχα* — **Пештъникъ**, *Γράσδανι* — **Граждане**, *Μέσδανι* — **Междане** и т. н. Нито най-малка следа отъ замѣстници *к' г'* не се открива въ славянската номенклатура въ днешнитѣ гръцки земи. А видѣхме, че цѣлата своя хипотеза за сжществуване на сърбохърватско население въ Гърция проф. Беличъ градѣше върху единъ-два напълно погрѣшни примѣра съ *к' г'*, изтъкнати отъ Гильфердинга и Лаврова. 4) Старитѣ носови гласни въ по-голѣмото число случаи пазятъ своята носовостъ. Не е възможно да се изтъкне нито единъ положителенъ случай отъ преходъ на *ж* въ *у* по сръбски образецъ. Сравни следнитѣ примѣри: *Δομπόυς* — **джбѣ**, *Λογνά* — **лжгѣ**, *Σάμπος* — **зжбѣ**, *Μουντενίτσα* — **мжтънища**, *λενίγυμ* — **ладниа**, *Γρενιά* — **града**, и т. н. 5) Не може да се открие никаква следа отъ сливане по сърбохърватски образецъ на дветѣ ерови гласни, или пъкъ на развой къмъ **а**. Напротивъ замѣстницитѣ на ероветѣ сж типични български, срвн. *Βρέσθενα* — **Брѣстъна**, *Ῥαγόζενα* — **Рогозъна**, *Κρέσταίνα* — **Кръстъна**, *Δίβρη* — **Дѣбрь**, *Μπούζι* — **Бъзъ** и т. н. 6) При начално е нѣмаме йотация. Тая старинна черта напомня съответно състояние въ старобългарски, срв. *Ἑζερός* — **езеро**, *Ἑλληνίτσα* — **Ельница**, *Ἑλοβα* — **Елово** и т. н. 7) Къмъ отличителнитѣ български черти спада и пълното отсжтствие на епентетично **л**.

Вижда се следователно, че най-новитѣ авторитетни проучвания на славянската топонимия въ Гърция изключватъ изъ дѣно и най-малката следа отъ нѣкакво сръбско население, което споредъ теориитѣ на Белича се е намирало въ доста голѣмъ брой въ Тесалия и Епиръ.

Споредъ хипотезата на Белича обаче „сръбското“ население въ сръдна Македония не е дошло само отъ Тесалия и Епиръ, но и отъ южна Албания. Но докато за своитѣ твърдения, че въ нѣкои гръцки области е сѣществувало сръбско население, Беличъ можеше да намѣри привидна опора въ оstarблитѣ и, както можахме да видимъ, напълно безосновни схващания на Гильфердинга и Лаврова, относно сръбския характеръ на нѣкогашното славянско население въ южна Албания той не може да приведе нито едно доказателство. И при тоя случай у него се забелязва старателно отбѣгване да се взима предъ видъ най-новата научна литература. На едно мѣсто у него се мѣрка подъ линия името на Макушева и заглавието на неговата книга за славянитѣ въ Албания, излѣзла въ Варшава презъ 1871 год. За жалость и въ това старо съчинение не могатъ да се откриятъ данни за сръбския характеръ на старото славянско население въ южна Албания. При това науката разполага вече съ едно основно и крайно съвѣстно съчинение, въ което сж подложени на грижливъ анализъ всички въпроси относно славянското население въ Албания. Това е съчинението на руския ученъ А. М. Селищевъ „Славянское население въ Албании“, София 1931 год. Необяснимо е, какъ е допускалъ проф. А. Беличъ, че ще може да убеди нѣкого въ своята теза, че славянското население въ южна Албания е било отъ сръбски произходъ, когато науката разполагаше и до преди излизането на Селищевата книга съ неопровержими данни,

че това население е съставляло частъ отъ българо-славянскитѣ племена, населили още въ VI и VII в. югозападнитѣ части на Балканския полуостровъ? Та той не привежда **абсолютно никакви данни**, за да подкрепи схващанията си, които стоятъ въ пълно противоречие съ всичко, което бѣ установила безпристрастната наука. А върха на безсъвѣстната научна интерпретация е достигнатъ съ това, че е отмината съ пълно мълчание гореотбелязаната книга на Селищева, при все че тя излѣзе на свѣтъ петъ години преди публикуването на „Галички дијалекат“, съчинението, въ което проф. А. Беличъ дава въ окончателно избистрена форма хипотезата си, че днешното население на срѣдна Македония е въ сжщность преселено старо сръбско население отъ Тесалия, Епиръ и южна Албания. Но както отъ всичко, съ което разполагаше науката до днесъ, така и отъ грижливия анализъ, който прави Селищевъ въ труда си на славянската топонимия въ Албания и на славянскитѣ заемки въ албански езикъ, излиза на яве, че езикътъ на славянитѣ, които сж живѣли въ бассейна на Воюса, Осумъ, Девольтъ, Семени и Шкумба е билъ българославянски. Би ни отвело много далечъ, ако се опитае да приведемъ дори само по-важнитѣ черти на този езикъ, както се установяватъ тѣ отъ руския ученъ и срещу които проф. Беличъ е въ невъзможность да възрази каквото и да било. Читателтъ ще намѣри най-подробни освѣтления по тоя въпросъ въ петата глава въ труда на Селищева, която носи заглавие „Черты славянской речи въ Албании“. Ще се задоволимъ тукъ да отбележимъ само нѣколко топографски славянски имена, въ които личатъ характернитѣ български съчетания шт-жд, развили се на мѣстото на прастари съчетания tj-dj: **Пешт'ани, Пешчера, Лешта, Хоштова, Хоштица, Граждани, Саждени, Бърждани, Желевижда, Радовижда, Гождаражде, Либражд.**

Отъ проучванията на Селищева се установява и другъ единъ важенъ фактъ. Едва на северъ отъ р. Дринъ и въ Шкодренската областъ могатъ да се установятъ нѣкои сръбски черти въ славянски мѣстни наименования. Тази албанска областъ е отдѣлена отъ южна Албания, която е била изцѣло побългарена, съ единъ широкъ поясъ, който се простира приблизително отъ Елбасанъ на северъ до къмъ Алесио и въ който липсватъ славянски мѣстни имена. Едва въ областъта на Шкодренското езеро се срѣщатъ пакъ славянски топографски имена. Това разпредѣление на славянскитѣ имена доказва ясно, че славянското население въ Епиръ и южна Албания не е проникнало отъ северъ на югъ, т. е. отъ сърбохърватски области, а отъ изтокъ — отъ Македония. Тая посока на славянскитѣ заселвания въ Епиръ и южна Албания стои въ пълна съгласуваностъ съ отчетливитѣ български белези на славянския езикъ, който се е говорѣлъ отъ това население.

Какво остава, следъ всичко казано, отъ хипотезата на проф. Беличъ, когато основитѣ, върху които тя се гради сж абсолютно погрѣшни? Сръбскиятъ професоръ иска да ни увѣри, че въ Тесалия, Епиръ и Албания е имало многобройно сръбско население, настанило се тукъ още въ VI и VII в. Два три вѣка по-късно това население подъ натиска на редъ исторически обстоятелства е започнало да емигрира на северъ и по течението на Черни Дринъ наводнило областитѣ на сръдна Македония като асимилирало напълно завареното тукъ по-старо население. Старииятъ штокавски диалектъ, който билъ присжщъ на това население още когато то е населявало гръцкитѣ и албанскитѣ земи, следъ многовѣковни промѣни се оформилъ въ днешния сръденъ македонски говоръ, който ималъ сръбска основа. Цѣлата хипотеза е въ сжщностъ плитко скроена

фантазия, която не съдържа нито капчица истина. Тя стои въ пълно противоречие съ свидетелствата на историята, на езикознанието и на историческата славянска етнография. Видѣхме, че за старо сръбско население въ Тесалия, Епиръ и южна Албания и дума не може да става. Следователно всичко, което така самоувѣрено се установява отъ проф. Беличъ за езиковитѣ особености на това население и за неговитѣ придвижвания на северъ е **чистъ произволъ и чиста измислица.**

Най-голѣмото желание на проф. А. Беличъ съ неговата, така нещастно измислена, хипотеза е да установи въ езика на въображаемото сръбско население въ Епиръ, Тесалия и южна Албания следи отъ палатални к' г' вм. tj dj, за да може да изтъкне, че тия фонетични черти, които откриваме въ голѣма частъ македонски говори, не сж внесени отъ северъ, а сж били прастара особеностъ на тия говори, донесена отъ старитѣ имъ гнѣзда въ днешнитѣ гръцки и албански земи. Езиковитѣ данни обаче, съ които разполагаме за езика на старото славянско население въ Гърция и Албания, както видѣхме, доказватъ недвусмислено, че на мѣстото на старитѣ съчитания tj dj това население е имало типично българскитѣ замѣстници шт жд. Като имаме предвидъ, че това население е представляло разклонение въ южна и югозападна посока на заселилитѣ се въ Македония българославянски племена, тѣзи факти могатъ да служатъ само за подкрепа на противното на онова, което желае да ни внуши сръбскиятъ професоръ — именно, съчетания шт жд сж били прастара черта на македонскитѣ говори, която въ доста късно време е била измѣстена въ значителна степенъ отъ чуждо езиково въздействие, което иде отъ северъ.

Фонетичнитѣ и морфологични особености на македонскитѣ говори и тълкуванията на проф.

А. Беличъ

Основнитѣ насоки, въ които се движатъ тълкуванията на сръбската езикова наука относно македонскитѣ говори, се ръководятъ отъ проф. А. Беличъ. Около него сж групирани нѣколко по-млади сръбски филолози, които колчемъ засегнатъ въпроси въ връзка съ македонската диалектология, се движатъ почти изключително въ кръга на изтъкнатитѣ отъ тѣхния учителъ схващания, при което много рѣдко се наблюдаватъ случаи, когато тия схващания биватъ било попълвани, било незначително видоизмѣнявани и то все въ духа на прокарванитѣ отъ Белича тенденции.

Нека изтъкнемъ обаче, че има случаи, когато нѣкой по-млади последователи на Белича проявяватъ по-голямъ ревностъ и отъ своя учителъ. Такъвъ е напр. Г. Ружиичъ. Както можахме да видимъ вече, проф. Беличъ смѣта южнитѣ македонски говори, т. е. говоритѣ, които се простиратъ на югъ отъ нѣкогашната южна граница на Югославия, за говори, които съ своитѣ шт — жд за tj dj издаватъ българската си основа. Затова, именно, той ги отдѣля и генетично отъ говоритѣ въ сръдна Македония. Младиятъ последователъ на Белича обаче не е съгласенъ съ тази разпредѣлба на македонскитѣ говори. Той укорява сръбския професоръ, че е изключилъ отъ обсега на сръдномакедонскитѣ говори, т. е. на чисто сръбскитѣ говори, онѣзи южномакедонски го-

ворни области, които се простиратъ между Солунъ и Островското езеро (вж. Прилози за книжевност, језик, исторју и фолклор, XVII, 1937, стр. 101), защото и тукъ сж се срѣщали к' г' вм. tj dj. По въпроса за характера на онова население, което е обитавало срѣднитѣ македонски области преди идването на „староштокавцитѣ“, Беличъ смутолевано и съ не особена охота признава, че то е говорѣло „старославянски“, т. е. онзи старъ езикъ, който и споредъ него е билъ много тѣсно свѣрзанъ съ българския езикъ, при все че мжно могло да се опредѣли степенъта на неговото разпространение въ тия области. Ружичичъ, напротивъ, като не се съгласява съ хипотезата за късното настаняване на „староштокавцитѣ“ въ срѣдна Македония, смѣта, че старото население на тая областъ е било открай време сѣрбохърватско (ц. м. 171). И за да подкрепи това свое схващане, той си служи съ езикови доказателства, които самъ Беличъ обяви за неизгодни. Така, споредъ сръбския професоръ, онѣзи усамотени случаи въ срѣднитѣ македонски говори, при които имаме у вм. ж, се дължатъ на външни влияния, които идатъ отъ северъ. Ружичичъ, напротивъ, смѣта тази особеностъ за прастара черта на македонскитѣ говори.

Както можавме вече да изтъкнемъ, основнитѣ схващания на проф. Беличъ относно македонскитѣ говори бѣха изложени въ увода на неговото съчинение „Галички дијалекат“. Това бѣха въ сжщностъ най-пълнитѣ разяснения на сръбската езиковедска наука, които учениятъ свѣтъ отдавна очакваше да чуе отъ най-видния днешенъ сръбски филологъ. Какъвъ отзвукъ имаха тѣ срѣдъ този свѣтъ, ще видимъ по-долу. Най-сжществената тѣхна часть представя хипотезата за неавтохтонността на населението въ срѣдна Македония, съ която се запознахме въ предходната глава. Абсолютната безосновностъ

на тази толкова нещастно измислена хипотеза представя главна характеристика и на всички по-нататъшни тълкувания на Белича, които засѣгатъ отдѣлни явления изъ фонетиката и морфологията на македонскитѣ говори. Ние ще направимъ критиченъ прегледъ на тѣзи тълкувания, за да се види ясно тѣхната крайна тенденциозностъ.

* * *

Преди да видимъ обаче, какво е отношението на сръбската езиковедска наука къмъ отдѣлнитѣ фонетични и морфологични особености на македонскитѣ говори, нека подчертаемъ една умишлено заета принципна позиция на нейния главенъ представител проф. Беличъ. Още когато въ първитѣ години на нашия вѣкъ се занима съ особеноститѣ на тимошкo-моравскитѣ говори, той изтъкна необикновено силно този принципъ, който се заключаваше въ това, че на морфологичнитѣ свойства на тия говори не бива да се отдѣля голѣмо внимание. Очевидно, за непредубедения наблюдател това бѣ явно бѣгство отъ неудобствата, които морфологичната страна на тия говори представяше за сръбския професоръ, тъй като тѣ издаваха пълна прилика съ българския езикъ. Оправдание за това умишлено подценяване на морфологичнитѣ особености проф. Беличъ откри въ факта, че тѣ били последица на чуждо влияние. И когато разглежда особеноститѣ на македонскитѣ говори Беличъ изповѣдва сжщия принципъ. Именно, морфологичнитѣ черти на тия говори нѣмали особено значение за опредѣляне на тѣхното отношение къмъ българския или къмъ сърбохърватския езикъ, тъй като тѣ били продуктъ на чуждо неславянско въздействие. Не е трудно да се вникне въ тайния смисълъ на това извъртане на нѣщата, единствената цель на което е да се омаловажи пълната паралел-

ностъ въ развоя на формитѣ въ македонскитѣ говори и въ всички останали български говори. Обстоятелството, че македонскитѣ говори отъ вѣкове насамъ сж преживявали сжщитѣ промѣни въ формитѣ си, както и всички останали български говори, е много неприятна прѣчка за ония, които се силятъ да доказватъ, че говорятъ въ Македония сж отъ сърбохърватски произходъ. Знаино е, какви сж последицитѣ отъ тѣзи промѣни въ българския езикъ. Това сж всички ония белези, които днесъ се явяватъ като най-сжществени и най-характеристични за българския езикъ и които опредѣлятъ напълно ясно и подчертано неговото обособено мѣсто въ семейството на славянскитѣ езици — загуба на падежнитѣ форми, развой на задпоставенъ членъ, загуба на старата инфинитивна форма, аналитично изразяване на различнитѣ степени на прилагателнитѣ имена. Това сж все черти, които образуватъ сърдцевината на македонскитѣ говори и опредѣлятъ тѣхния напълно български типъ. Какво значение има фактътъ, че почти всички изтъкнати особености отъ известни научни срѣди се тълкуватъ като чужди въздействия и предъ видъ на обстоятелството, че въ по-малка или по-голъма мѣра се срѣщатъ и въ други балкански езици, се окачествяватъ като балканизми? Не е ли по-важенъ въ случая фактътъ, че тѣзи особености, чийто чуждъ произходъ въ всѣки случай не може да се смѣта за напълно доказанъ, сж обхванали изцѣло само българския езикъ, включително съ македонскитѣ говори като негова недѣлима частъ? Само крайно тенденциозна научна интерпретация може да омаловажава тѣзи факти и да не ги взима предъ видъ, когато си поставя задачата да търси срѣдъ македонскитѣ говори ония черти, които опредѣлятъ връзкитѣ имъ съ българския и сърбохърватския езикъ. Съ своето постъпване проф.

Беличъ явно издава гузността си и върви противъ нормалнитѣ научни похвати, тъй като само при съблюдаване на цѣлата лингвистична система на дадени говори, можемъ да си изработимъ правилно схващане върху тѣхната сѣщина.

По въпроса за значението на морфологичнитѣ черти при спороветѣ, така изкуствено предизвикани отъ сръбска страна, за националната принадлежностъ на македонскитѣ говори, ще подчертаемъ още едно обстоятелство, което бѣ изтъкнато отъ видния френски лингвистъ А. Вайанъ. Очевидно, сръбското влияние въ Македония, което се е упражнявало презъ време на разширението на сръбската държава въ тая областъ въ сръднитѣ вѣкове и е било продължено и по-късно чрезъ книжнината и Ипешката сръбска патриаршия, носи бележитѣ на културно влияние. Това нѣщо може да се засвидетелствува и съ нѣкои словарни сръбски заемки, които намираме днесъ въ македонскитѣ говори. Езикови влияния отъ подобенъ характеръ могатъ да се наблюдаватъ на много мѣста въ романския свѣтъ. Проучванията на този родъ влияния, както подчертава Вайанъ (вж. *Bulletin de la société de linguistique de Paris*, XXXIX, 201) доказватъ, че при тѣхъ се засѣга предимно фонетиката на повлияния говоръ, докато морфологията остава почти недокосната. Съответствието съ македонскитѣ говори е пълно. И въ последнитѣ сръбското влияние, доколкото го има, е засегнало само фонетиката, докато морфологията е останала напълно неподатлива за чуждото въздействие. И тѣзи факти, покрай всичко останало, говорятъ напълно ясно противъ твърдението на сръбската наука, че македонскитѣ говори сѣ сръбски. Тѣ ясно установяватъ само известно сръбско влияние, упражнено върху говори съ чисто българска езикова основа.

* * *

Видѣхме въ предходната глава, че желанието на проф. Беличъ да открие сръбски племенни групи въ Гърция и Албания въ VI и VII в. не може да се подкрепи съ нито единъ положителенъ фактъ и че цѣлата негова хипотеза е плодъ само на необуздатата му фантазия. Нека се запитае сега, какви сж неговитѣ езикови данни, извлѣчени изъ днешнитѣ сръдномакедонски говори, съ помощта на които той подкрепя тезата си, че това сж били въ сжщностъ стари сръбскохърватски говори, които сж се говорѣли нѣкога въ Гърция и Албания. Беличъ изхожда отъ крайно неустановената и крайно спорна предпоставка, че на мѣстото на прастаритѣ съгласкови групи *stj sdj skj sgj* въ южнославянскитѣ езици сж се развили първоначални съчетания *жч* и *жц*. Тѣзи съчетания сж се измѣнили съ течение на времето на всѣкжде въ южнославянскитѣ езици въ *жт* и *жд*. Последнитѣ съчетания намираме и въ старобългарскитѣ паметници. Остатъци отъ предполагаемия изговоръ *шч жц* сж се запазили въ штокавски и икавски говори въ западна Босна и сръдна Далмация. Отъ познатия диалектиченъ материалъ изъ сръдномакедонски области излиза, че и тукъ на мѣста вмѣсто старитѣ *stj sdj skj sgj* имаме *шч* и *жц*. Голѣмъ майсторъ на смѣли комбинации и хипотези, сръбскиятъ професоръ тутакси решава, че това било архаична штокавска езикова черта. Въ своето увлѣчение обаче той не се спира до тукъ, а прави невѣроятни и недопустими скокове. Сръдномакедонскитѣ говори, които показватъ на мѣстото на *stj sdj skj sgj* *шч* и *жц* не е възможно да сж се намирали споредъ него отъ край време въ днешнитѣ си мѣста, защото тѣ не биха могли да запазятъ тѣзи си архаични черти, но заедно съ съседнитѣ български и

сръбски диалекти щѣли да ги преобразуватъ въ шт и жд (!). Ето защо Беличъ потърси прародината на сръднитѣ македонски диалекти въ Тесалия, Епиръ и южна Албания. Това е единственото езиково доказателство на Белича въ подкрепа на хипотезата за неавтохтонността на населението въ днешна сръдна Македония.

Удивителенъ е фактътъ, до каква степенъ смѣлитѣ постройки на Белича сж строени безъ грижа да се сложатъ върху здрава основа. Защото, както всичкитѣ му доводи, съ които се стараеше да открива въ Гърция и Албания сърбохърватско старо население, както видѣхме, сж лишени отъ всѣкаква доказателна сила, защото сж въ пълно противоречие съ историческата истина, така и езиковитѣ му доказателства не само не сж убедителни, но сж и крайно неточни отъ къмъ фактична страна. На първо мѣсто, въ никой случай съчетания шч жц за stj sdj skj sgj не могатъ да се смѣтатъ характерни за сръднитѣ македонски говори. Защото ги намираме само въ Битолския, Прилепския, Щипския и Галичнишкия говоръ. Навсѣкжде другаде споредъ досегашнитѣ ни сведения имаме шт-жд. Следователно, единственото лингвистично доказателство на Белича за неавтохтонността на сръдномакедонското население е неудържимо. Отъ друга страна мнението на Белича, че съчетания жч-жц били първични, е мжно приемливо. Много по-вѣроятно е, че тѣ сж вторични, късни и сж развити отъ шт-жд. Както се знае, тия последни съчетания като наследници на tj dj и stj sdj skj sgj въ българския езикъ или само на stj sdj skj sgj въ сърбохърватски, сж имали първоначално палаталенъ характеръ. Отъ едно меко št е могло лесно да се развие štš и после šč. Следователно и предположението за по-голѣмата архаичностъ на съчетания жч жц предъ шт-жд се явява

крайно съмнително и прави още по-неустойчива тезата на сръбския професоръ. Можемъ да се запитаме на края, защо е било необходимо, дори ако се приеме за вѣрно предположението на Белича, че съчетания **шч-жц** били архаични, говорятъ, които иматъ тая „архаична“ черта непременно да се измѣстватъ далечъ нѣкъде задъ предѣлитъ на езика, къмъ който принадлежатъ? За да бжде напълно последователенъ, Беличъ би трѣбвало да потърси далечна прародна не само за сръднитъ македонски говори, но и за онѣзи западни штокавски говори, които и до днесъ иматъ **шч-жц**, безъ да сж ги промѣнили въ **шт-жд**, както останалитъ штокавски говори. Изобщо този начинъ на постъпване е доста чуденъ за единъ езиковедъ, защото следва неминуемо невъзможното заключение, че известна нова черта непременно е трѣбвало да обхване всички говори на даденъ езикъ.

Забавно е да се изтъкне, какви чудновати твърдения сръщаме още у Белича все въ връзка съ „архаичността“ на съчетания **шч-жц**. Тия съчетания намираме не само въ нѣкои сръдномакедонски говори, но и въ нѣкои крайни югозападни говори, напр. въ Костурско и въ селата около Корча. Тия говори, както видѣхме, и споредъ Белича сж най-тѣсно свързани съ езика на Кирила и Методия. Но се явява едно противоречие. Въ старобългарски вмѣсто *stj sdj skj sgj* имаме само **шт-жд**. Фантазията на сръбския професоръ веднага се впуска въ движение. Понеже характернитъ за Костурско и Корчанско съчетания **шч-жц** сж по-архаични отъ **шт-жд**, то на редъ съ старобългарски е сжществувалъ вторъ „старославянски езикъ“, който билъ по-архиченъ отъ първия. Разбира се и този „по-архаиченъ“ старославянски езикъ е ималъ своята прародина въ Гърция на

изтокъ отъ тамошния „староштокавски“ говоръ. Отъ тукъ, като емигрирали въ северна посока, неговитъ представители се настанили въ южна Македония (Костурско и Корчанско).

* * *

Първата по редъ срѣбщина въ срѣднитъ македонски говори проф. Беличъ открива въ факта, че на мѣстото на старата гласна **ѣ** въ тия говори се явява **е**, напр. **хлеб** (**хлѣбъ**), **место** (**мѣсто**), **млеко** (**млѣко**). Сжщиятъ изговоръ, както е известно, е характеренъ за всички български западни говори, т. е. за ония говори, които сж разположени на западъ отъ линията, която започва на Дунава при Никополъ, върви съ малки колебания право на югъ и стига до околноститъ на Солунъ. Самото това обстоятелство, че една толкова значителна частъ отъ българския езикъ има днесъ **е** вм. **ѣ** би накарало всѣки непредубеденъ изследователъ да бжде внимателенъ въ заключенията си за пълна зависимостъ на това явление отъ съответното явление въ сърбохърватски. За Белича и неговитъ последователи обаче не подлежи на никакво съмнение, че това е чисто сръбска черта, която въ срѣднитъ македонски говори била първична, а въ редъ други български говори, разположени по на западъ била само сръбско влияние.

Историческа истина въ сжщностъ е, че старитъ говори въ цѣла Македония, както и въ всички останали български области, сж познавали само произношение **ѣ** или **'а** за **ѣ**. Такива видни македонски паметници отъ срѣднобългарския периодъ като Болонския псалтирь и Охридския апостолъ правятъ строга разлика между **ѣ** и **е**. Но не сж само тѣ, които свидетелствуватъ за стария македонски изговоръ на **ѣ**, който е билъ напълно еднакъвъ съ изговора на тая гласна въ източнитъ български об-

ласти. Въ византийски текстове ни сж запазени написания на редъ македонски градове въ стариненъ изговоръ, напр. *Πριζδριана* (= **Призрѣнъ**), *Πρίλαπος* (= **Прилѣпъ**), *Δεζβολις* (= **Дѣволъ**). Особена доказателна стойность иматъ и българскитѣ заемки въ гръцки езикъ, въ които **ѣ** е предаденъ като **а**, срв. *χράνος* (= **хрѣнъ**), *ἄσπράχα* (= **стрѣха**), *σανός* (= **сѣно**). Напълно сжщото виждаме и въ българскитѣ заемки въ други два чужди езика, съ които отдавна българомакедонското население е влизало въ тѣсенъ досегъ — албански и арумънски. Изобщо, произношение **ѣ** за **ѣ** въ македонскитѣ говори е сжществувало до втората половина на XIII в. Днесъ това произношение е запазено въ най-югозападния кжтъ на македонскитѣ говори, именно въ архаичния говоръ на селата Бобошица и Дрѣново въ околността на Корча и въ нѣкои села въ Солунско. Вижда се следователно, че въ македонскитѣ говори, както и въ всички останали български западни говори, рано настава едно стѣснение на **ѣ**, крайна последица на което е днешниятъ изговоръ **е**. Можемъ да кажемъ, че тая тенденция се е проявявала въ общи черти въ цѣлия български езикъ. Защото днесъ онѣзи говори, въ които се пази неизмѣненъ изговоръ **ѣ** или **а** вм. старо **ѣ**, заематъ значително малкъ обсегъ отъ българския езикъ. Въ по-голѣмата частъ отъ източнитѣ български говори наблюдаваме доста голѣмо ограничаване на стария изговоръ **ѣ** или **а**, което е ставало въ зависимостъ отъ положението на тази гласна предъ срички съ преденъ или заденъ вокалъ. Когато гласна **ѣ** или **а** е попадала предъ сричка, която съдържа преденъ вокалъ, тя лесно се измѣняла въ **е** по силата на вокално уподобяване. Обратно, когато е попадала предъ сричка съ заденъ вокалъ, тя е могла да бжде запазена. И тъкмо тѣзи явле-

ния, които ни сж известни отъ нѣкои източни говори, могатъ да ни служатъ като най-вѣрно посочване, какъ е вървѣлъ процесътъ на пълното измѣстване на *ѣ* или *'а* отъ *е* въ западната половина на българския езикъ.

За безпристрастния наблюдател на македонските говори цѣлиятъ процесъ въ развоѣ на *ѣ*, който е напълно различенъ отъ сждбинитѣ на съответната гласна въ сърбохърватски езикъ, ще стане ясенъ не само отъ горепосоченитѣ факти изъ срѣднобългарски македонски паметници, факти, които спадатъ къмъ азбучнитѣ научни достояния на всѣки що годе славистично школуванъ човѣкъ, не само отъ византийскитѣ написания на македонски мѣстни наименования и отъ българскитѣ заемки въ гръцки, албански и румънски езикъ, но и отъ нѣкои красноречиви данни, които намираме напр. въ Шипския говоръ, който споредъ Белича спада къмъ „староштокавскитѣ“ сръбски говори на срѣдна Македония. Тукъ напр. срѣщаме форми като *цал* *вм.* *цѣл*, които много ясно свидетелствуватъ, какво е било старото произношение на *ѣ* въ македонскитѣ говори (вж. Селищев, Очерки по македонской діалектологіи 28).

Нека ни бжде позволено да допустнемъ, че необходимостта, която е накарала Белича да прибѣгне до своята толкова изкуствена хипотеза, споредъ която днешното население въ срѣдна Македония е било „архаично“ сръбско население, настанило се тукъ постепенно въ течение на XII—XIV в. е била продиктувана отъ желанието да се заобиколятъ по нѣкакъвъ начинъ всички исторически свидетелства за стария типиченъ български изговоръ на *ѣ* въ македонскитѣ говори. Нѣкои последователи на Белича потърсиха други начини, за да избѣгнатъ неудобствата, които представятъ въпроснитѣ исторически свидетелства за тѣхната предпоставена теза.

Така напр. П. Скокъ на два пѣти се опита да изнесе материалъ, съ помощта на който да докаже, че широкиятъ изговоръ на ѣ е билъ нѣкога характеренъ и за сърбохърватски (вж. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, VIII, 118 — 125; *Јужнословенски филолог* XII, 95 — 103). Целта на тѣзи негови усилия бѣ ясна, защото ако се докаже, че широкиятъ изговоръ на ѣ е билъ свойственъ и на сърбохърватския езикъ, пада само по себе си едно отъ най-здравитѣ научни доказателства за българския характеръ на говоритѣ, употребявани нѣкога въ Македония. Обаче цѣлиятъ материалъ на Скока е пресиленъ, изкуственъ и крайно неубедителенъ. Това се изтъкна напълно ясно отъ знаменития холандски славистъ Н. ванъ Вейкъ (вж. *Zeitschrift für slavische Philologie* XIV 1 — 6), който подчерта между другото, че изговорътъ на ѣ въ първата половина на срѣдновѣковието е представлявалъ характерна разлика между български и сърбохърватски. Нека завършимъ тѣзи кратки бележки върху характера на замѣстника на старата гласна ѣ въ македонскитѣ говори съ думитѣ на този бележитъ славистъ, който, следъ като прави очевидна пълната несъстоятелностъ на всички Скокови примѣри, заключава, че развоятъ на ѣ спада къмъ ония езикови белези, чрезъ които сърбохърватски се отдѣля отъ български и че широкиятъ изговоръ на ѣ е билъ характеренъ за всички български говори, които въ югозападна посока сж се простирали отъ Тракия презъ Македония до Албания.

* * *

Проф. Беличъ се е постаралъ да търси доводи за сръбския характеръ на македонскитѣ говори дори въ съпоставката на развоя, който е претърпѣла въ български и сърбохърватски езикъ старата гласна ѣ.

Известно е, че относно историческите сждбини на тази гласна въ двата съседни славянски езика не може да се изтъкне нѣкакво сжществено различие. И въ единия и въ другия езикъ тя доста рано е преминала въ предно и. Но сръбскиятъ професоръ е намѣрилъ за нужно да наблегне на факта, че пълното сближение на **ѣ** съ **и** на сърбохърватска почва е настанало по-рано, докато въ българския езикъ тоя процесъ е ималъ по-късна дата, а пъкъ и до днесъ въ нѣкои български говори сж се пазѣли остатъци отъ **ѣ**. Дори и да е вѣрно това твърдение на Белича за по-ранния сръбски преходъ на **ѣ** въ **и**, пита се, съ какво основание той смѣта, че и македонските говори сж взели участие въ него точно по времето, когато той е билъ изживяванъ въ сърбохърватски? Та нали споредъ Белича тѣзи говори до XII в., когато ужъ преходътъ на **ѣ** въ **и** е билъ въ сърбохърватски свършенъ фактъ, сж се развивали далечъ отъ сърбохърватския езикъ и то въ области, които сж ги поставяли въ тѣсна географска близость съ „старославянския“ езикъ, чиито тѣсни връзки съ българския езикъ дори Беличъ не може да отрече? Какви доводи могатъ да се приведатъ отъ сръбския професоръ, че въ езика на тѣзи „староштокавци“, прѣснати нѣйде въ Тесалия, Епиръ и южна Албания, е настаналъ преходътъ на **ѣ** > **и** точно тогава, когато и въ сърбохърватски? Излишно е да се изтъква, че подобни доказателства напраздно бихме търсили отъ Белича. Единствениятъ неговъ аргументъ се заключава въ това, че до сега въ редъ източни, особено въ югоизточни български говори, се посочваха отъ българската езиковедска наука остатъци отъ **ѣ**. Въ сжщностъ, истински остатъци отъ **ѣ** имаме само въ Солунско, въ селата Висока и Зарово

(унищожено напълно следъ Балканскитѣ войни), гдето вмѣсто тая стара гласна най-често се слуша **ъ**, напр. **бъл** (быль), **сън** (сынъ), **сът** (сытъ) и т. н. Инакъ всички тълкувания, споредъ които и въ други български говори сме имали следи отъ **ѣ** сж погрѣшни въ основата си. Навсѣкжде другаде, особено въ юго-източни говори, се наблюдаватъ късни процеси, които промѣнятъ артикулацията на **и** като я сближаватъ до тая на старо **ѣ**. Това сж явления, които въ попълна мѣра ни сж известни изъ малоруския езикъ. Въ областта на българския езикъ тѣ не сж ограничени само въ Павликянския говоръ и въ множество говори изъ Тракия и източна Македония (Сѣрско и Драмско), но се срѣщатъ и по на западъ, дори въ крайния югозападъ на българското езиково землище. Така напр., подобни прояви въ архаичния говоръ на българскитѣ села около Корча намѣриха съвсемъ правилна характеристика у Мазона, който не се полъга да ги смѣта за остатъци отъ старъ **ѣ**: „Il arrive parfois de constater de même que dans certains parlers macédoniens du Sud et de l'Ouest, l'assourdissement de **і** après **r** jusqu'à un son voisin de **y** : **Oiryt** „Ohrid“, **ryt** „colline“, **kryjem** „je cache“, **vry** „ça cuit“, **vrývaf** „qui se cuit facilement“, mais **riba**, **pri**“ (вж. Documents, contes et chansons slaves de l'Albanie du Sud, стр. 42). Подобни затвърдявания се установиха отъ Мазона и въ Леринско (Contes 21). Още по-многобройни сж тѣзи явления въ долновардарскитѣ говори. Нека изтъкнемъ още, че нѣкои нови изследвачи смѣтатъ дори съмнително, дали солунскитѣ форми **сън**, **сът** могатъ да се взематъ като прями наследници на старо **ѣ** (вж. Vaillant, L'Evangéliste de Kulakia, стр. 32 — 34).

Вижда се следователно, че най-сигурнитѣ следи отъ старъ **ѣ** се срѣщатъ само въ Солунско, т. е.

въ областъ, която е по-тѣсно свързана съ сръдномакедонскитѣ говори, отколкото съ останалитѣ източнобългарски области. И ако трѣбва да се приеме, че въ българския езикъ замѣстването на **ѣ** съ **и** е станало по-късно, отколкото въ сърбохърватски, то най-късно този процесъ се е изживѣлъ отъ македонскитѣ говори. Опитътъ на проф. Беличъ да включи въ своитѣ аргументи за сръбския характеръ на македонскитѣ говори предполагаемата различна хронология на развоя **ѣ** > **и** въ сърбохърватски и български е следователно крайно несполучливъ.

* * *

Безизходното положение, въ което изпадатъ сръбскитѣ филолози при желанието си да доказватъ сръбския характеръ на македонскитѣ говори, се чувствува много добре, когато тѣ се мжчатъ нѣкакъ си да отбѣгнатъ непреодолимитѣ трудности, съ които е свързано и най-слабото загатване за нѣкаква общностъ между македонскитѣ говори и сърбохърватския езикъ по отношение на сждбата на еровитѣ гласни **ѣ** **ь**. Положението въ македонскитѣ говори въ връзка съ тѣзи гласни е така ясно, тѣхната отдалеченостъ въ тая точка отъ сърбохърватскитѣ говори е така очевидна, че не помагатъ и най-хитритѣ извъртания. А сждбинитѣ на тѣзи праславянски гласни сж много характерни за всѣки славянски езикъ.

И по тоя случай обаче проф. Беличъ се опитва да хитрува. На първо мѣсто той твърди, че македонскитѣ говори съ своитѣ замѣстници **о** и **е** за стари **ѣ** **ь** стоели еднакво далеко както отъ българския, така и отъ сърбохърватския езикъ. Защото, казва той, въ българския езикъ дветѣ ерови гласни се сливатъ въ една, и тя била **ѣ**, а „въ нѣкои говори у известни случаи имаме замѣна на полугласника

ъ съ вокалъ е“ (Гал. дијал. 38). По-нататъкъ сръбскиятъ професоръ излага, какъ се замѣстватъ ероветъ въ сърбохърватски езикъ и въпрѣки крайно тенденциозно подчертаната особеностъ, че всички сърбохърватски говори „морали разликовати оба полугласника“ не може да посочи нито единъ сърбохърватски говоръ, който да показва въ фонетичната си система различни замѣстници на дветъ ерови гласни, тъй като различието между двата ера на сърбохърватска почва е било заличено доста рано.

Удивително е, че докато, въпрѣки всеизвестното свойство на сърбохърватскитъ говори да сливатъ дветъ ерови гласни въ една, Беличъ умишлено и напълно неоснователно загатва, че всички сърбохърватски говори „морали разликовати оба полугласника“, за българския езикъ, който има тая основна особеностъ, че прави отъ край време разлика между двата ера, споменава единствено, че сливалъ двата ера въ една гласна, а само въ нѣкои говори ималъ въ известни случаи замѣна на ъ съ е. Очевидно, когато е писалъ тия редове проф. Беличъ не е смѣталъ, че книгата му е предназначена за слависти. Инакъ, какъ може да се обясни, че пренебрегвайки всичко, което е известно за свойствата на българския и сърбохърватския езикъ по отношение на ероветъ, той се опитва да приписва на българския езикъ точно онова, което е характерно за сърбохърватския, и обратно, на сърбохърватския онова, което е характерно за българския.

Въ сжщностъ единъ отъ основнитъ белези на българския езикъ е, че въ него се прави разлика между двата ера. Този белегъ може да се проследи презъ цѣлото развитие на езика. Различието между българскитъ говори въ тая посока е само различие по степенъ. Въ едни говори раздѣлата между двата ера пази своята архаична отсѣнка (югоизточнитъ го-

вори), въ други тая раздѣла се изразява въ изясняването на двата ера въ две различни гласни (западнитѣ говори включително съ македонскитѣ), а трети сж пазѣли дълго въ корена на думитѣ старата разлика между двата ера, която се изразявала въ палаталността на единия и въ твърдостта на другия. Съ течение на времето, поради загубване на мекостта, наставка сливане между двата ера тамъ, гдето коренно ъ не е успѣло по-рано да се изясни въ е. Въ сжщитѣ говори обаче се прави най-строга разлика между двата ера, когато тѣ сж се намирили въ суфиксни срички. Тогава голѣмиятъ еръ се запазва, а малкиятъ минава въ е. Тѣзи последни особености сж характерни предимно за североизточнитѣ български говори. Нима е възможно при това положение да се твърди, както прави Беличъ, че въ българския езикъ сме имали сливане на двата ера?

При подробно разглеждане особеноститѣ на българскитѣ говори проличаватъ и редъ други факти, които още по-добре подчертаватъ основната склонностъ на българския езикъ да пази различието между двата ера. Така напр. въ Неврокопския говоръ, който е източень български говоръ, ъ се пази непромѣненъ, но изясняването на ъ въ коренни срички надвишава случайтѣ отъ подобни изяснения, които ни сж известни отъ западнитѣ македонски говори; въ североизточнитѣ говори, които пазятъ днесъ различието между двата ера въ коренни срички отъ частъ, а въ суфиксни срички безусловно, имаме цѣлъ поясъ говори, и то най-архаичнитѣ между тѣхъ, които редовно изясняватъ ъ въ членната форма — ъ(т) въ — о(т). Що се отнася до югоизточнитѣ говори, както се каза по-горе, тѣ пазятъ и до днесъ напълно строго архаичната разлика между двата ера. Тамъ, гдето въ коренни срички ъ не се е изяснило въ е, силната палаталностъ на звука, който

замѣства ъ, много често вторично изясненѣ, внася рѣзко различие нахъмъ звука, който замѣства ъ, така сжщо вторично изясненѣ.

Вижда се следователно, че различаването на двата ера въ срѣднитѣ македонски говори, т. е. тѣхното изяснение въ различни гласни о и е, има типична българска основа, защото това различаване е характерно само за българския езикъ измежду южнославянскитѣ езици. А фактътъ, че и въ останалитѣ български говори на мѣстото на ъ се явява е, а на мѣстото на ѣ имаме о, свидетелствува, че развойнитѣ тенденции, както въ македонскитѣ говори, така и въ останалитѣ български говори, сж били напълно еднакви.

Беличовитѣ усилия, да може поне мимоходомъ да загатне за нѣкакво различие между двата ера въ сърбохърватски, приличатъ напълно на усилията на Скока, да търси въ сърбохърватски подъ дърво и камъкъ следи отъ широко произношение на ѣ, та дано да се открие нѣкаква близостъ между македонскитѣ говори и сърбохърватския езикъ. Има още едно нещастно доказателство у Белича, съ което той се старае да тегли успоредица между сърбохърватския езикъ и македонскитѣ говори. Споредъ него както въ македонскитѣ говори, така и въ сърбохърватски, на мѣстото на ероветѣ се явявали „пълни гласни“, а не както въ българския езикъ ъ, който билъ споредъ сръбския професоръ „полугласникъ“. Едва ли е нужно да се отхвърля това твърдение, което разкрива доста опаки схващания за гласнитѣ въ българския езикъ. Проф. Беличъ напълно погрѣшно смѣта гласната ъ, която въ новобългарски по нищо не се отличава отъ останалитѣ пълни гласни, за нѣкакъвъ непълненъ вокалъ. Характеръ на полувокалъ тя е имала само въ праславянски и старобългарски.

Идатъ на редъ размишленията на Белича за сждбата на двата стари носови вокала **ж** и **л** въ македонскитѣ говори. И тукъ се сблъскваме съ познатитѣ ни вече негови похвати. Както при толкова важния въпросъ за сждбата на еровитѣ гласни, като е нѣмалъ възможность да намѣри и най-малката успоревица между сърбохърватския езикъ и македонскитѣ говори, той полага голѣми, но безуспѣшни усилия, да може поне малко да отдалечи отъ тия говори българския езикъ, така и въ връзка съ замѣстниците на дветѣ носовки, които издаватъ своя типиченъ български характеръ, той се старае не да сближава македонскитѣ говори съ сърбохърватски, а да може нѣкакъ си да омаловажи родството на тия говори съ българския езикъ.

Както е известно, замѣстникътъ на **л** въ български и сърбохърватски е еднакъвъ — **е**. Има обаче редъ факти, които свидетелствуватъ, че въ българския езикъ тоя преходъ е миналъ прѣко **’ъ**. Така, въ много отъ родопскитѣ говори на мѣстото на **л** намираме **’ъ**, който е могълъ на мѣста да бже и вторично изясненъ въ сжщата гласна, въ която сж били изяснени замѣстниците на **ж**, **ъ**, **ь**. Разликата се заключава въ това, че замѣстниците на **ж** и **ь** се отличаватъ съ своята мекость. Че това е билъ нормаленъ ходъ въ развоя на българската фонетика свидетелствува и така наречената замѣна на носовкитѣ въ сръднобългарскитѣ паметници, единъ процесъ, който е абсолютно строго ограниченъ само въ обсега на българския езикъ. Следитѣ отъ тоя процесъ се срѣщатъ не само въ родопскитѣ говори, а и въ всички останали български говори, срвн. напр. двойнитѣ форми **жѣтва—жетва (жатка)**, **жѣден—**

жаден—жеден (жадынъ), шѣтам—шетам (шатати), шѣпа—шепа (шапа), вѣтре—нетре (вѣнѣтрѣ). Нека се запитаме сега, взимали ли сѣ македонскитѣ говори участие въ тоя процесъ? Отговорътъ е напълно утвѣрдителенъ. И въ македонскитѣ говори следитѣ отъ срѣднобългарската замѣна на носовкитѣ сѣ очевидни, срвн. напр. **јазик** (отъ срѣднобълг. **ѡзыкъ** вм. стб. **ѡзыкъ**), **јатѣрва** (отъ **ѡтры** вм. **ѡтры**), **јачмен** (отъ **ѡѣмы** вм. **ѡѣмы**). Разбира се, всички тѣзи факти сѣ неудобни за тезата на Белича. Затова той се сили едностранчиво да подчертае, че ужъ както въ сѣрбохѣрватски, така и въ македонскитѣ говори сме имали е за **ѡ**, докато въ българския езикъ на мѣста **ѡ** и **ѡ** сѣ се смѣсвали. Отъ гореприведенитѣ примѣри се вижда, че и македонскитѣ говори спадатъ къмъ ония български говори, които сѣ смѣсвали **ѡ** и **ѡ**. Но професоръ Беличъ е намѣрилъ начинъ да отрече стойността на тия факти. Споредъ него тѣ не били доказателства за срѣднобългарската замѣна на носовкитѣ, а сѣ били успоредни явления на процеси, които се наблюдаватъ въ нѣкои чакавски говори. Това си твѣрдение проф. Беличъ подкрепя съ авторитета на проф. Цоневъ, който прѣвъ направи това безкритично и абсолютно недопустимо сравнение. И на други мѣста въ книгата си проф. Беличъ използва нѣкои остарѣли и безосновни схващания на покойния български филологъ.

Особеноститѣ, които показватъ македонскитѣ говори въ връзка съ развоя на **ѡ**, представятъ нова непреодолима прѣчка за тезата на Белича. Понеже познатитѣ македонски замѣстници на **ѡ** нѣматъ нищо общо съ замѣната **у**, която е типична за сѣрбохѣрватски, сѣрбскиятъ професоръ прибѣгва до невѣ-

роятни извъртания, за да внуши поне, че тѣ представятъ нѣщо отдѣлно отъ замѣнитѣ на тая гласна въ останалитѣ бѣлгарски говори. Ето напр., какъ той обяснява различията, които сѣществуватъ въ тая областъ между македонскитѣ говори и сѣрбохърватския езикъ. Понеже македонскитѣ говори сѣ развивали далечъ отъ сѣрбохърватския езикъ, нѣкѣде въ Гърция и Албания, затова и развоятъ на ж у тѣхъ е трѣгналъ по другъ пѣтъ, а не както въ сѣрбохърватски. Самъ Беличъ казва, че носовитѣ вокали сѣ много важни за опредѣляне отношението на македонскитѣ говори къмъ бѣлгарския и къмъ сѣрбохърватския езикъ. Прочее, съ какво по-ясно може да се подчертае раздалечеността на македонскитѣ говори отъ сѣрбохърватския езикъ въ тая посока, дори и ако се намѣрятъ наивници, които да повѣрватъ въ измислената изъ дѣно хипотеза за грѣцката и албанската прародина на срѣдномакедонското население.

Тѣй като замѣнитѣ а и о в м. ж въ македонскитѣ говори сѣ напълно успоредни съ съответни явления въ останалитѣ бѣлгарски говори и се обясняваха отъ всички учени, бѣлгарски и чужди, като резултатъ отъ така наречената вторична вокализация на гласна ъ, която се е явила като по-късна фаза въ развоя на ж, проф. Беличъ се е заловилъ да отрича и едното и другото. И то съ доказателства, които не издържатъ критика. Той не може да приеме напр., че македонскитѣ замѣни а и о за ж сѣ минали прѣко ъ, защото македонскитѣ говори избѣгвали „полугласницитѣ“. Тукъ се сблъскваме отново съ едно основно заблуждение у Белича. Полугласници въ бѣлгарския езикъ не сѣществуватъ. Както можахме вече да изтъкнемъ по-горе, еровитѣ гласни сѣ имали характеръ на редуцирани гласни

само въ праславянски и старобългарски. Въ по-късния развой на българския езикъ, още отъ сръднобългарската епоха, ероветъ, които сж били запазени, придобиватъ нормалнитъ качества по отношение на трайностъ на всички останали гласни. Днесъ ние твърдимъ само, че ъ въ новобългарския езикъ напомня приблизително гласежа на старобългарската редуцирана гласна ъ, но въ всичко останало тя е приравнена съ другитъ гласни. Следователно никаква стойностъ нѣма възражението на Белича за нѣкакво различие между македонскитъ говори и останалитъ български говори, което се заключава въ това, че първитъ нѣмали въ фонетичната си система „полугласници“, каквито сжществували въ източнобългарски. Никаква стойностъ нѣма по-нататъкъ и твърдението, че въ македонскитъ говори не е могълъ да се развие вториченъ еръ. Вторичнитъ ерове, когато се появятъ въ българския езикъ, сж вече нормални гласни, инакъ не биха могли да се явятъ на мѣстото на нормалната гласна ж.

Второто възражение на Белича има страненъ характеръ. Той не може да приеме, че една отъ преходнитъ фази въ развоя на ж въ македонскитъ говори представлявала ерова гласна, защото тя би се изяснила въ о, а не въ а. Като че ли всичко това не е било ясно за изследвачитъ на българския езикъ! Та нали затова говоримъ за „вторична вокализация“ въ българския езикъ, за да внесемъ различие между старата вокализация на ъ и много по-късната вокализация на една ерова гласна, която се явява на мѣстото на ж?

Въпросътъ за вторичната вокализация на ж въ македонскитъ говори е толкова ясенъ, колкото е ясенъ и за останалитъ български говори. Случаитъ, когато ж въ своя развой се е спрѣлъ на сръдъ

пжть, т. е. е достигналъ до стадия само на вторична ерова гласна, сж толкова многобройни въ южнитѣ и югозападнитѣ македонски говори, че всички разсждения на сръбския професоръ за непосредственъ преходъ на ж въ а и о губятъ всѣкакъвъ смисълъ. А че въ българския езикъ сжществуватъ и други голѣми диалектични области, гдето вм. ж пакъ по силата на вторичната вокализация се явяватъ а и о се оставятъ безъ внимание отъ Белича. Разбира се, защото изнасянето на тѣзи факти би убедило всѣкиго въ еднаквитѣ развойни тенденции на македонскитѣ говори и на останалитѣ български говори.

* * *

Като изключилъ напълно неточнитѣ факти, които се приписватъ отъ Белича на сръднитѣ македонски говори относно замѣстницитѣ на старитѣ съчетания stj skj sgj, въ всички останали случаи, съ които се запознахме до тукъ, сръбскиятъ ученъ се опитва да прави своитѣ превратни тълкувания, все пакъ опрѣнъ върху сравнително достовѣренъ материалъ. Той напр. не се осмѣлява да твърди, че замѣстницитѣ на ероветѣ или на носовкитѣ въ македонскитѣ говори не сж точно такива, каквито сж познати на всѣкиго. Той не отива въ онази крайностъ, въ която изпадатъ други нѣкои негови съмишленици и последователи, които като взиматъ предъ видъ нѣколкото проникнали отъ вѣнъ случаи на у вм. ж, твърдятъ, че тъкмо тоя рефлексъ е характеренъ за македонскитѣ говори. Тази линия на постѣпване обаче не е издържана напълно отъ Белича. Тѣй напр., невѣроятни нѣща четемъ у него за начинитѣ, по които въ сръднитѣ македонски говори се замѣстватъ стари ръ рь — лъ ль. Проф. Беличъ твърди, че въ тия говори сме имали вокално р и

вокално л. Това твърдение е крайно неточно и стои въ противоречие съ фактитѣ. Не веднажъ отъ страна на сръбскитѣ филолози се е изказвало мнението, че въ македонскитѣ говори сме имали само вокално р. Въ сжщностъ такова р се слуша въ срѣдна Македония на много малко мѣста, може би само въ Дебърско. Навсѣкжде другаде при старата съгласна се е развила ерова гласна, следователно явили сж се напълно сжщитѣ черти, както въ останалитѣ български говори. Още по-голѣмо очудване предизвиква твърдението на Белича, че въ срѣднитѣ македонски говори сме имали вокално л. Истината е, че като се изключи Галичнишкия говоръ, навсѣкжде другаде имаме развития ол, ъл и само ъ.

Следователно и въ тоя случай се натъкваме на крайно несполучливъ опитъ отъ страна на Белича да се приближатъ македонскитѣ говори къмъ сърбохърватския езикъ. Новото при този опитъ е, че се използватъ тенденциозно невѣрни факти. Общиятъ видъ на замѣстниците на ръ рь — лъ ль въ македонскитѣ говори свидетелствува само за много голѣма отдалеченостъ отъ сърбохърватски, гдето имаме вокално р, а на мѣстото на лъ ль още преди вѣкове се е развила гласна у.

* * *

Известно е, че една отъ отличителнитѣ черти на цѣлия западенъ дѣлъ отъ българския езикъ спрѣмо източния дѣлъ е отсѣтствието на редукция на неударенитѣ гласни. Като приема напълно погрѣшно, че това било сръбска особеностъ, проф. Беличъ и тукъ търси доказателства за сръбския характеръ на срѣднитѣ македонски говори. Действително, редукцията на неударенитѣ гласни днесъ е характерна само за източнитѣ български говори, при което нейната сила въ различнитѣ тѣхни области е

отъ колеблива степенъ. Оснася се до явления, които редомъ съ съответнитѣ явления въ останалитѣ славянски езици, има късенъ произходъ и въ никой случай не може да се вземе като мѣрило за старородство. При това трѣбва да се подчертае, че проучванията на българскитѣ западни говори въ тая посока сж още въ началото си. Има обаче белези, по които може да се сжди, че по-строга прокаранитѣ опитни изследвания ще докажатъ, че явлението не е чуждо и на западнитѣ български говори, разбира се въ значително по-слаба степенъ.

* * *

Проф. Беличъ прави опити да разграничи нѣкои македонски говори отъ останалитѣ български говори като наблѣга върху различия, които засѣгатъ ударението. Въмѣсто да отмине този въпросъ съ мълчание, защото между характера на ударението въ македонскитѣ говори и ударението въ сърбохърватски има огромна разлика, той се е запретналъ и въ тая точка да разколебава единството на българския езикъ. Фиксираното ударение върху опредѣлени срички въ нѣкои македонски говори е само диалектична разновидностъ въ българския езикъ. При това, ако нѣкои нови предположения, направени въ научната литература, за чуждия произходъ на тази особеностъ излѣзатъ вѣрни, то още по-малко би могло да се вижда тукъ нѣкакво основно различие между македонскитѣ говори и другитѣ български говори. Разбира се, напълно неизгодно е било за Белича, да разкрива предъ своитѣ читатели, че въ македонскитѣ говори нѣма нито поменъ отъ тонично ударение и квантитетъ, нѣща, които сж прастари черти на сърбохърватския езикъ, при все че основната задача на Белича е да изтъква отношението на тия говори къмъ българския и сърбохърватския езикъ.

* * *

На редъ съ по-слабата проява на редуцията на неударенитѣ гласни, въ цѣлата западна половина на българския езикъ се забелязва едно относително затвърдяване на съгласнитѣ. И тая особеност е изтълкувана отъ Белича като сръбска и е използвана за неговата теза. Като диалектична разновидност тази проява е отъ значение за българския езикъ, при все че и тукъ много нѣща има да се доуясняватъ отъ бждещи по-грижливи проучвания. Но да се използва тя въ подкрепа на предпоставената целъ на Белича е недопустимо. То би значело, да се пренебрегне отъ една страна напълно възможното самостоятелно развитие на това явление, а отъ друга страна, да не се мари за редъ факти, известни изъ останалитѣ славянски езици, отъ които се вижда, че подобни колебания въ връзка съ съгласнитѣ сж доста чести въ обсега на единъ и сжщъ езикъ. Твърденията на Белича относно изтъкнатитѣ тукъ особености биха могли да иматъ само тогава известна тежестъ, ако той успѣеше да докаже, че цѣлата езикова система на западнитѣ български говори има сръбска основа.

* * *

Въ всички сръбски тълкувания на челно мѣсто като най-важни сърбизми въ македонскитѣ говори се изтъкватъ мекитѣ съгласни к' г', които се явяватъ на мѣстото на tj dj. Не ще съмнение, тия македонски замѣни стоятъ доста далечъ отъ типичнитѣ български замѣни шт—жд. Споредъ най-новитѣ схващания на Белича и на неговитѣ последователи, меки к' г' сж първични особености на македонскитѣ говори. А въ сжщностъ тѣ сж само доказателства за сръбско влияние върху македонскитѣ говори, което е намѣрило благоприятна почва въ Македония по

време на разширението на сръбската политическа власт въ тая страна презъ сръднитѣ вѣкове. Вънъ отъ съмнение за всѣки непредубеденъ наблюдателъ е, че първичнитѣ замѣни на старитѣ съчетания *tj dj* и въ македонскитѣ говори сж били такива, каквито сж въ **цѣлия** български езикъ. За състоянието въ македонскитѣ говори до XIV в. въ връзка съ тия замѣни най-красноречиво говорятъ писменитѣ паметници, въ които не се срѣщатъ никакви следи отъ *к' г'*. Въпроснитѣ паметници пазятъ редовно съчетанията *шт—жд*. Другъ красноречивъ фактъ за кѣсното проникване на чужди *к' г'* представя начинътъ на тѣхното разпространение въ македонскитѣ говори. Най-силно тѣ сж застъпени въ севернитѣ македонски области. Тукъ тѣ най-рано сж засвидетелствувани и исторически. Колкото се отива по на югъ, толкова тѣхниятъ брой намалява, за да изчезне напълно въ южнитѣ македонски говори. Всичко това показва убедително, че пжтътъ на разпространение на тѣзи фонетични особености е ималъ посока отъ северъ къмъ югъ. И до днесъ въ всички ония македонски говори, въ които *к' г'* правятъ впечатление на нормално и редовно явление, се срѣщатъ думи съ по-старитѣ замѣни *шт—жд*. Всички тия думи при по-грижливъ анализъ издаватъ причинитѣ, поради които сж могли да запазятъ старитѣ групи *шт—жд*. Това сж отчасти старинни, вкаменѣли форми и езикови обрати. Така напр. въ много македонски говори, които иматъ сега само форма **нок'**, се употрѣбява обратата **на пол нош**. Наречието **мошне** въ нѣкои сръдномакедонски говори има стремежъ да се ограничи въ типични изречения при изказване на недовѣрие и неудобрение, което свидетелствува за неговата архаичностъ. Интересни сж и друга една редица примѣри отъ две думи съ единъ и сжщъ корень, въ едната отъ които имаме ново *к'*, а въ

другата старо шт, запазено поради по-архаичния и по-рѣдкъ характеръ. Така напр. покрай к'ерка имаме редовно пашчерка, покрай нок' имаме редовно сношчи. Въ много случаи старото съчетание шт е попадало предъ такава наставка, която е предизвиквала неговото опростяване въ ш и по тоя начинъ, при избледняване на етимологическото съзнание у говорителя, е благоприятствувала запазването му. На тия причини се дължи запазването на наречието мошне отъ моштънъ; на сжщитѣ причини се дължи и запазването на сфешник покрай свек'а, на плешка покрай плек'и.

Освенъ свидетелствата на историческитѣ паметници не бива да се пренебрегватъ и свидетелствата на топонимията. И отъ последната работа върху тая тема (вж. А. Селищев, Диалектологическое значение македонской топонимии. Сборникъ Л. Милетичъ 1933. Стр. 29—46) се установява, че замѣни к' г' не сж оставили никаква следа въ македонската топонимия, но напротивъ, имаме мѣстни наименования като Граждане, Радовеща, Бърджани, Драгош, Криво гашчани, Пешчани (отъ пещъ, а не отъ пѣськъ), Саждово.

На българската езикова наука още не се удало напълно сполучливо да открие, кои сж били онѣзи условия въ македонскитѣ говори, които сж позволили да се окаже такова широко гостоприемство на чуждитѣ к' г'; кои сж по-нататкъ причинитѣ, тѣзи чужди за българския езикъ елементи така лесно да проникнатъ въ много отъ останалитѣ западнобългарски области. Тѣхното присѣтствие, особено въ частицата к'е вм. ще за образуване на бждно време, откриваме и далечъ на изтокъ въ нѣкои тракийски и родопски области.

* * *

По въпроса за епентетичното л, което напълно отсъства от сръбните македонски говори, Беличъ изпада въ обичайните си умувания, които издават само безпомощност предъ този фактъ, който стои въ пълно съгласие съ особеноститѣ на останалитѣ български говори, а въ пълно противоречие съ сръбохърватски, гдето това л се пази най-строго. Понеже се бои да признае чисто българския характеръ на това явление, сръбскиятъ професоръ само настоява, че то било влияние отъ „старословенски“, т. е. отъ езика на Кирила и Методия, който авторътъ не приема за прякъ предходникъ на новобългарския езикъ.

* * *

Съ пълна голословностъ се характеризуватъ твърденията на Белича относно звука s, който е намѣрилъ широко разпространение и въ македонскитѣ говори. Разбира се, не може да се очаква отъ сръбския професоръ да признае тая черта за българска, при все че той не е въ състояние да приведе поне единъ примѣръ отъ поява на тся звукъ въ сръбохърватски. Като взима обаче предъ видъ, че въ старобългарскитѣ паметници имаме известно, въ сжщностъ напълно естествено, колебание въ употребата на тоя звукъ, той се сили само да омаловажи по нѣкакъвъ начинъ неговото значение и неговитѣ връзки съ останалитѣ български говори. Ето защо той само заключава: „Не мислим да се на тај глас може гледати као на неку нарочиту старословенску или старобугарску особину“ (Гал. дијал 51).

* * *

Една отъ многобройнитѣ непреодолими прѣчки за тезата на Белича се явява и фактътъ, че въ ма-

кедонскитѣ говори всички звучни съгласни на края на думата се преобразяватъ въ беззвучни. Това е една отъ основнитѣ характеристики на българския езикъ. Беличъ признава, че тая черта е чужда на сърбохърватски, гдето крайнитѣ звучни съгласни не търпятъ никаква промѣна. Но нѣма желание да признае съвсемъ явната българщина на македонскитѣ говори въ тая важна точка. Той само объркано и чудно твърди, че тая черта е проникнала въ македонскитѣ „староштокавски“ говори отъ южнитѣ македонски говори.

* * *

Много характерно за похватитѣ на проф. Беличъ е онова, което четемъ у него относно нѣкои морфологически особености на македонскитѣ говори. Така напр., за да омаловажи нѣкои крайно значителни и основни различия между българския и сърбохърватския езикъ, различия, при които македонскитѣ говори вървятъ неотлъчно съ българския езикъ, той ги изброява на редъ съ особености, които сж общи на двата съседни езика. Отнася се за типичната сърбохърватска черта да се употребява окончание — е отъ старо — **▲** при множественитѣ именителни форми на имената отъ женски родъ. Срещу това македонскитѣ говори иматъ окончание, което изобщо е характерно за цѣлия български езикъ — **баби, сестри**. Всичко това сж факти отъ необикновено значение, защото свидетелствуватъ за напълно различни развойни тенденции въ двата езика.

* * *

Покрай изтъкнатитѣ по-горе фактични неточности въ твърденията на Белича, трѣбва да прибавимъ и това, че той смѣта фактитѣ на личнитѣ мѣ-

стоимения за 1 л. ед. ч. **ја** и за 1 л. мн. ч. **мије** за единствениот форми во сръдномакедонските говори. Во сжщност тукъ има груба грѣшка. Изтъкнатите форми се употрѣбаватъ само во една частъ отъ македонските говори. Покрай тѣхъ срѣщаме во широко разпространение и формите **јас** и **ние**. Просто забавни сж заключенията на Белича, които во погрѣшното си твърдение, че во сръдните македонски говори сме имали „увек“ **мије** вижда „несумнѣву везу са старом сръскохрватском основом ових говора“ (стр. 54). Той, който съзнателно си затваря очите предъ толкова основни български черти во македонските говори, взима поводъ отъ една погрѣшно приписвана на всички сръдномакедонски говори мѣстоименна форма **мије**, която во сжщностъ представя продължение на съответната форма во старобългарски, да подчертава „сръбохрватската“ основа на македонските говори.

* * *

Во безизходно положение е изпадналъ проф. А. Беличъ предъ най-важната особеностъ изъ мѣстоименната система на македонските говори, именно предъ формата **го**, която е основна черта на цѣлия български езикъ. Като не скрива самъ, че българско **го** спрямо сръбохрватско **га** е една отъ най-характерните и най-стари отлики между двата съседни езика, сръбскиятъ професоръ все пакъ прави усилия да спаси чисто „сръбската“ основа на македонските говори. И действително, намѣрилъ е много лесенъ начинъ, за да прокара своята тенденция. Така, той чисто и просто отрича, че формата **го** е била характерна за македонските говори. Тя тукъ е била само влияние отъ „старославянския“ езикъ. Старите македонски говори сж имали само **га**. И за да не остави впечатление у своите читатели, че е голо-

словенъ, той посочва на усамотени форми неѣа, га, които срѣщаме въ нѣкои родопски говори. Тия форми именно били влияние отъ македонскитѣ говори и свидетелствували, че последнитѣ наистина сѣ познавали нѣкога га. Нѣма по-блѣскавъ примѣръ отъ тоя, за да се види, какви чудноватости отъ езикословно гледище е принуденъ да изповѣдва сръбскиятъ професоръ, за да спасява своята теза, когато е притиснатъ здраво отъ тежестъта на фактитѣ. Напр. той не се е постаралъ нито най-малко да ни обясни, какъ така единъ значителенъ диалектиченъ поясъ, какъвто представятъ сръбнитѣ македонски говори, е упражнявалъ съ своето га влияние на толкова далечни разстояния, безъ самъ да запази нито най-малка следа отъ тая своя типична особеностъ!

* * *

Както можахме да видимъ до сега, всички характерни особености на западната българска половина, които издаватъ случайна прилика съ сръбохърватски, проф. Беличъ бърза да обяви за чиста сръбщина. Така бѣше съ отсъствието на редукция на гласнитѣ и съ затвърдяването на съгласнитѣ. И при глаголитѣ форми сръбскиятъ професоръ е намѣрилъ, какво да обяви съ единъ замахъ за сръбска особеностъ. Понеже въ по-голѣмата частъ на македонскитѣ, както въ почти всички западни български говори, се настанява въ формата за 1 л. ед. ч. сег. вр. старото окончание — м, той бърза да обяви и тая особеностъ за чистъ сръбизъмъ. Що се отнася до сжщото окончание, което е характерно за редъ югоизточни български говори, то споредъ Белича било влияние отъ македонскитѣ говори!...

* * *

Но още по-любопитни сѣ разсѣжденията на Белича относно окончанието — ме на глаголитѣ въ 1 л.

мн. ч. Споредъ него това окончание било свойствено **само** на македонскитѣ говори, а било чуждо както на „старославянския“ езикъ, така и на днешния български езикъ!... Въ ония български говори, въ които могло да се срещне, то било влияние отъ македонскитѣ говори!... Въ сжщностъ една отъ прастаритѣ отлики между българския и сърбохърватския езикъ се заключава въ това, че въ първия езикъ се употребява отъ край време въ формата за 1 л. мн. ч. на глаголитѣ окончание — **м** или — **ме**, а въ втория окончание — **мо**. За Белича е билъ крайно неудобенъ тоя установенъ фактъ въ славянското езикознание, защото никакви извѣртания не биха могли да убедятъ когото и да било, че македонскитѣ говори не вървятъ тукъ неотлъчно съ останалитѣ български говори. При все това той се осмѣлява да установява нови, не дотамъ неудобни за неговата предпоставена цель, научни истини. Така, споредъ него за българския езикъ било характерно само окончание — **м**, за македонскитѣ говори окончание — **ме**, а за сърбохърватски езикъ окончание — **мо**. И тукъ изпжква на лице желанието на сръбския професоръ да отдалечи македонскитѣ говори отъ българския езикъ, безъ да може да запълни огромната пропастъ, която дѣли тия говори отъ сърбохърватския езикъ.

* * *

Пълно объркване внася проф. Беличъ и съ разсжденията си относно окончанието на глаголитѣ въ 3. л. ед. и мн. ч. сег. вр. И въ тая областъ македонскитѣ говори сочатъ особености, които сж несъвмѣстими съ твърденията за нѣкаква тѣхна сърбохърватска основа. Историческиятъ развой на това окончание въ българския езикъ е напълно ясенъ. Въ старобългарски формитѣ и на дветѣ глаголни лица сж

окончавали на — т. Въ по-късна епоха, това окончание изчезва отъ формата за 3. л. ед. ч. въ по-голямата частъ отъ българскитѣ говори. Архаичното положение е запазено само въ нѣкои македонски говори, които и до днесъ употребяватъ формитѣ за 3. л. ед. ч. съ окончание — т. Въ сърбохърватски развоятъ на тия окончания е билъ значително по-другъ. Тукъ много рано окончание — т изчезва, както отъ едната, така и отъ другата форма. Следователно и тукъ се явява противоречие между македонскитѣ говори и сърбохърватския езикъ. Както при редъ други случаи, когато македонскитѣ говори изтъкватъ нѣкаква фонетична или морфологична черта, която стои въ пълненъ разрѣзъ съ особеноститѣ на сърбохърватския езикъ, проф. Беличъ не се поколебава да обяви и горната особеностъ за нова, настанила се въ македонскитѣ говори късно на мѣстото на изчезналата първична сърбохърватска черта. Доказателства сръбскиятъ ученъ търси въ нѣколкото усамотени случая въ родопскитѣ говори, при които окончание — т отсъствува както отъ формата за 3. л. ед. ч., така и отъ формата за 3. л. мн. ч. Тѣзи родопски особености били влияния отъ „староштокавскитѣ“ македонски говори и то отъ времето на най-ранния тѣхенъ развой въ Македония. По-късно македонскитѣ говори били подложени на влияние отъ страна на „старословенския“ езикъ и започнали да употребяватъ формитѣ за 3. л. ед. и мн. ч. съ крайно — т. Цѣлата тая теза е така изкуствено построена, че не заслужава да бжде опровергавана.

* * *

Къмъ напълно сжщитѣ извъртания прибѣгва проф. Беличъ и при разсжжденията относно заповѣднитѣ форми на глаголитѣ въ македонскитѣ говори.

Известно е, че последнитѣ и въ тая точка показватъ пълна хармония съ развойнитѣ тенденции на всички останали български говори. И у тѣхъ дветѣ стари окончаия и:ите и и:ѣте се сливатъ въ едно. Надделѣло е окончание и:ѣте (и:ете), което днесъ е една отъ най-характернитѣ отличителни особености на българския езикъ нахъмъ сърбохърватски. Само много малка частъ отъ българскитѣ говори правятъ известно отклонение, като сж обобщили второто окончание и:ите. Такива отдѣлни говори се срѣщатъ както въ Македония така и въ източнитѣ български земи. Това положение на нѣщата разбира се е било доста неудобно за сръбския професоръ. Безъ да се погрижи да даде размѣритѣ на окончание и:ете въ македонскитѣ говори въ сравнение съ окончание и:ите, той само бърза да приложи познатия свой похватъ: онова, което въ македонскитѣ говори не се съгласува съ сърбохърватски езикъ е плодъ на външно влияние, а не на вътрешенъ самостоеенъ развой. На Белича стоятъ винаги на разположение ония източници, отъ които е идѣло силното влияние, което е изгласквало „сръбскитѣ“ черти на сръдномакедонскитѣ говори. Това е или „старославянскиятъ“ езикъ, или другиятъ, сжществувашъ само въ въображението на Белича „по-архаиченъ старословенски“ езикъ, или най-после южнитѣ македонски говори, които се явявали предходници на тѣзи два езика. Понеже всички изброени езици, при все че не сж били „еднакви“ съ българския езикъ, все пакъ сж стоели доста близу до тѣхъ, то тѣ представятъ и най-удобнитѣ изходища, отъ кждето сж дошли всички ония толкова неприятни черти въ сръднитѣ македонски говори, които сж измѣстили старитѣ сръбски особености. Така и заповѣдното окончание и:ете въ сръднитѣ македонски говори не било, първично, а се настанило подъ влияние на южнитѣ македонски говори.

* * *

Краятъ на забележките на проф. Беличъ относно особеностите на македонската глаголна система представя най-типичната характеристика на неговите научни похвати и най-точниятъ изразъ на онази безпомощностъ, въ която той изпада предъ фактите на македонската езикова действителностъ. Защото подъ каквато фалшива и тенденциозна свѣтлина да бждатъ поставяни, тѣзи факти издаватъ своята типична българска основа. Съ какво сж могли да бждатъ полезни на предпоставената Беличова теза окончанията — **хме**, — **хте**, — **ха** за минало свършено и минало несвършено време на глаголите въ днешните македонски говори, окончания, които сж типични новобългарски, последица отъ развой, който е настаналъ въ цѣлия български езикъ? И защо проф. Беличъ не иска открито да признае, че тѣзи окончания сж напълно чужди на сърбохърватския езикъ, а отново загатва за нѣкакво влияние отъ „старословенски“?

Заклучение

Опитът на най-авторитетния днешен сръбски лингвист проф. А. Белич да очертае основните схващания на сръбската езикова наука относно особеностите на сръбните македонски говори, с цел да се изтъкне тяхната сърбохърватска основа, може да се смѣта за напълно пропаднал. Характерно за тоя опит е, че при него сж приложени такива похвати, които въ никой случай не могат да възбудят и най-малко довѣрие и у най-слабо подготвения читател въ чистите и искрени намѣрения на автора. Поставянъ почти винаги въ безизходно положение отъ фактите, сръбският професоръ търси спасение за своята теза въ доказателства, които се колебаятъ между най-невѣроятни фантазии и хитри извъртания, безъ да могатъ да замъглятъ поне привидно преднамѣрената му цель. За да открие нѣкакво оправдание на оная пропастъ, която дѣли македонските говори отъ сърбохърватския езикъ, проф. Беличъ измисли хипотезата за нѣкаква прародина на „сръбското“ сръдномакедонско население въ Епиръ, Тесалия и Албания, хипотеза, която не може да бжде подкрепена абсолютно съ никакви исторически, историко-етнографски и езикови податки. Той се старае по-нататкъ да отрече генетичната връзка между езика на Кирила и Методия и днешния български езикъ. Установената съ непоколебима сигурностъ въ славянското езикознание истина, че тоя езикъ е билъ български, е крайно неприятна за сръбския професоръ, тъй като родината на Ки-

рила и Методия се е намирала въ Македония. Ето защо, безъ никакво стѣснение и противно на всѣ каква научна обективностъ, той излиза да твърди, че езикътъ на Солунскитѣ братя билъ само близъкъ до българския езикъ, но не и еднакъвъ съ него. Нѣщо повече, увлѣченъ въ своитѣ фантастични постройки, той допуска като нѣщо напълно сигурно, че покрай езика на Кирила и Методия въ Тесалия е сѣществувалъ другъ, „по-архаиченъ“ славянски езикъ, който сѣщо така билъ само близъкъ до българския езикъ. Прѣкъ потомъкъ на този „архаиченъ“ славянски езикъ билъ днешниятъ южномакедонски говоръ. Чрезъ тѣзи хитри измислици проф. Беличъ си създава отъ южномакедонскитѣ говори удобенъ обектъ, на чието влияние отдава всички ония черти на македонскитѣ говори, които не се сподѣлятъ отъ сърбохърватския езикъ. По тоя начинъ той се избавя отъ неудобството да нарича тѣзи черти българизми, тѣ сж само „южномакедонизми“.

Раздѣлата на македонскитѣ говори на южни и срѣдни е нѣщо, което отдавна е възприето отъ науката. Невъзможното обаче въ тезата на Белича е това, че той отрича генетичната връзка между тѣзи два говорни дѣла, като приема противно на всѣкакъвъ здравъ наученъ смисълъ, че въ Костуръ и Леринъ се говори единъ езикъ, а въ Битоля и Прилепъ другъ. На малко мѣста въ неговитѣ писания политическиятъ моментъ блѣсва толкова ярко, както въ така прокаранитѣ езикови граници, които пресичатъ сърдцето на Македония. Споредъ Белича границата между „южномакедонския“ езикъ, който показвалъ известна близостъ съ българския езикъ, и „чисто сръбския“ езикъ на срѣдна Македония протичала по южната граница на бивша Югославия. Единъ Богъ знае, на какви фантастични „научни“ измислици щѣхме да бждемъ свидетели, ако сърбитѣ

бъха ошастливени да владѣятъ и южнитѣ части на Македония и ако проф. Беличъ трѣбваше да доказва „чисто сръбския“ характеръ и на южнитѣ македонски говори.

При всичкитѣ си огромни старания, при всичкитѣ си умѣло и хитро прокарани тълкувания, проф. Беличъ не може да открие нито единъ основенъ сърбизъмъ въ сръднитѣ македонски говори. Защото и мекитѣ съгласни к' г' вм. шт — жд и съчетание цр — вм. по-старо чр — не сж стари свойства, а сж късни наслоения въ македонскитѣ говори, настанили се следъ XIV в., отъ когато датува и първото разширение на сръбската държава въ македонскитѣ области. Вижда се следователно, отъ какво жизнено значение за сръбския професоръ е била хипотезата за далечната прародина на „сръбското“ сръдномакедонско население. Въ отдалеченостъта и въ силното влияние на „архаичния“ южномакедонски говоръ най-лесно сж могли да се откриятъ причинитѣ за различията, които сжществуватъ между македонскитѣ говори и сърбохърватския езикъ.

Какъ проф. Беличъ тълкува основнитѣ фонетични и морфологични особености на македонскитѣ говори, можахме да видимъ въ предходната глава. Вмѣсто да повтаряме тукъ сжщественото отъ нашитѣ възражения, ще си позволимъ да приведемъ мненията на нѣкои видни слависти за най-новата Беличова научна постановка на македонския езиковъ проблемъ. По тоя начинъ, едновременно съ всичко казано до тукъ, ще проличи и становището на представителитѣ на модерната славистика. Ще се види именно, че и най-новитѣ усилия на сръбската езиковедска наука не можаха да разколебаятъ традиционното схващане, което господствува отъ край време въ славистиката, относно българската основа на македонскитѣ говори.

Ще започнемъ съ извадки отъ съчиненията на именития холандски славистъ Н. ванъ Вейкъ. Нека се има предъ видъ, че извадкитѣ правимъ отъ нѣколкото лекции, които видниятъ ученъ бѣ челъ презъ 1937 год. въ Парижката Сорбона, следователно на такова мѣсто и въ такова време, когато се изискваше отъ всѣкиго най-голѣма предпазливостъ къмъ въпроси, тѣсно свързани съ политическитѣ стремежи на бивша Югославия. Прочее, ето какъ ванъ Вейкъ въ лекцията си, посветена на южнославянскитѣ езици (вж. *Les langues slaves du Sud. Le monde slave*, t. IV, 1937, стр. 76—101), описва тѣснитѣ исторически връзки между македонскитѣ говори и българския езикъ:

„Голѣма частъ отъ ржкописитѣ, писани на старо-църковно славянски къмъ 1000 год. и презъ XI в. произхождатъ отъ Македония и отражаватъ особеноститѣ на говоритѣ на тая страна. Сжщото се отнася и за сръднобългарския периодъ; и къмъ тая епоха могатъ да се отнесатъ известенъ брой ржкописи отъ македонски произходъ. Прочее, като проучваме текстоветѣ отъ тѣзи два периода, лесно установяваме, че тѣ сж били писани на български езикъ. Достатъчно е да отбележимъ нѣколко особености: *tj*, *kt*, *dj* сж станали *шт жд*; ероветѣ въ силна позиция ставатъ *е*, *о*; до края на XI в. носовитѣ гласни сж строго разграничени, както въ останалитѣ български текстове, а отъ XII в. забелязваме едно размѣстване, напълно споредъ принципитѣ, прокарани въ източнобългарски. Българскиятъ характеръ на македонскитѣ ржкописи изпжква още по-ясно, ако ги сравнимъ съ старославянскитѣ текстове, писани въ Моравия и Бохемия, въ които, подъ влияние на говоримитѣ езици въ тѣзи области, се е развилъ единъ езиковъ типъ, малко различенъ отъ обикновения типъ на литературния езикъ. Действи-

телно, нѣколко рѣкописа ни предлагатъ проблеми, които чакатъ още своето разрешение. Именно у **вм. ж.**, което намираме въ два старобългарски рѣкописа, въ **Марианския кодексъ** и въ *Glagolita Clozianus*, представя известни трудности. Но тази изолирана аномалия не е въ състояние да разколебае схващането за старомакедонския езикъ, схващане основано върху изобилни материали.

Нѣкога е имало славяни и въ Албания. Къмъ края на IX в. епископията на Климента, ученикъ на Кирила и Методия, обхващаше и области, които днесъ сѣ частъ отъ Албания. И до днесъ съществуватъ въ тая страна нѣколко малки славянски острова, проучени основно отъ Мазона, а освенъ това славянскиятъ езикъ е оставилъ много следи въ славянскитѣ заемки и въ географскитѣ имена. Селищевъ, който проучи тѣзи материали, дойде до заключение, че старото население въ Албания е говорѣло български, съ изключение на северозападната частъ, гдето се намиратъ сърбохърватски следи. Българското население въ Албания е могло да дойде тукъ само отъ Македония. Въ течение на много вѣкове дветѣ страни сѣ образували етнографска общность. Ние установяваме следователно една непрекъснатата верига отъ български говори, които сѣ се простирали отъ днешна България, презъ Македония до Адриатическо море“ (ц. с. стр. 85—86).

Като излага по-нататъкъ промѣнитѣ се на три пѣти схващания на Белича относно особеноститѣ на македонскитѣ говори, холандскиятъ ученъ намира, че най-правдоподобно е онова схващане, споредъ което днешнитѣ македонски **к' г'** **вм.** **шт жд**, както и изолиранитѣ случаи отъ замѣна на **ж** съ **у**, идатъ като чужди елементи отъ северъ. Относно най-новата теория на Белича той прави следнитѣ

деликатни забележки: „Неговата нова теория се отличава от старата само въ една точка, именно що се отнася до огнището на сърбохърватизмитъ. Споредъ мене той е замѣстилъ тукъ нѣщо действително съ една хипотеза, лишена отъ всѣкаква реалностъ. Разширението на сръбската държава презъ XIV в. е исторически фактъ, който е могълъ да има за последица и едно етнично, културно и езиково проникване. Обратно, штокавскитъ племена въ Гърция и Албания сж една хипотетична величина, а и нѣма изворъ, който да ни свидетелствува за нѣкакво проникване на подобни племена въ Македония. Освенъ това могатъ да се приведатъ и възражения, които засѣгатъ хронологията: нѣколко вѣка следъ установената отъ Белича миграция, езикътъ на македонскитъ текстове остава български. Ще подчертая още факта, установенъ сжщо така отъ самия Беличъ, че въ северна Македония сърбохърватскиятъ отпечатъкъ се чувствува по-силно, отколкото въ южната частъ на тая провинция. Беличъ отдава това на по-интензивното разпространение на староштокавския диалектъ въ тия области. Това е отново една недоказана и невъзможно да бжде доказана хипотеза, докато отъ друга страна, щомъ приемемъ, че сръбското проникване е идѣло отъ северъ, съ това си обясняваме лесно по-високата степенъ на сърбизация на ония области, които сж били най-малко отдалечени отъ огнището. Не трѣбва да се очудваме на факта, че влиянието на сръбскитъ колонисти е било силно само върху една частъ отъ езиковата система, докато други части не сж били ни най-малко засегнати. Въ сжщностъ навсѣкжде, въ всички езикови землища, при подобни случаи имаме сжщото развитие. Като резюмирамъ мнението си върху хипотезитъ на Белича, съ задоволство установявамъ, че относно точката,

която смѣтамъ за най-сжществена, сръбскиятъ ученъ се е възвърналъ къмъ своята теория отъ 1913 год. и изказвамъ надеждата си, че той ще направи сжщото и по отношение на по-маловажната проблема за възникването на сърбизмитѣ. Азъ смѣтамъ южния „староштокавски“ диалектъ, както и втория диалектъ, който споредъ Белича е билъ донесенъ отъ югъ, за излишни измислици“ (ц. с. стр. 89—90).

Още по-добра характеристика на Беличовитѣ схващания дава известниятъ френски лингвистъ А. Байанъ, който чрезъ работата си върху единъ македонски ръкописъ, писанъ съ гръцка азбука въ срѣдата на миналия вѣкъ, можа да опознае изъ основа всички проблеми, свързани съ македонскитѣ говори. Въ неговия отзывъ за книгата „Галички дијалекат“ между другото четемъ: „Въ първата часть (стр. 3—75) г. Беличъ проучва въ видъ на уводъ общия проблемъ на македонскитѣ говори и тѣхнитѣ връзки съ български и сърбохърватски. Тукъ намираме пълно изложение на неговата теза, която нѣма никакви привърженици вънъ отъ неговата школа („qui n'a guère de partisans en dehors de son école“). Споредъ тая теза имали сме два различни типа македонски говори: единъ северенъ типъ, заемащъ общо взето днешна сръбска Македония, който е билъ „староштокавски“ сръбски диалектъ, и единъ юженъ типъ, този на гръцка Македония, който се явявалъ приемникъ на „старословенския“ езикъ на Кирила и Методия и билъ различенъ, при все че и малко сроденъ, отъ българския езикъ“ (вж. *Revue des études slaves*, XVI, 1936, стр. 154). По поводъ на Беличовия опитъ да се отдѣли езика на Кирила и Методия отъ българския езикъ, френскиятъ ученъ изтъква, че онѣзи минимални различия, които могатъ да се установятъ между древния езикъ на Солунската и Охридската областъ отъ една страна и

древния езикъ на Преславска България отъ друга, сж по-нищожни дори отъ различията, които отдѣлятъ сръдночакавския диалектъ на Хваръ отъ тоя на Зара, да не говоримъ за различията между чакавски и штокавски. Ето защо Вайанъ заключава, че е недопустимо „да се прави отъ тѣхъ основа за различаване на два езика, български и старословенски“ (ц. м. 155). По-нататъкъ авторътъ прави възражения на Беличовитѣ твърдения за сждбата на еровитѣ гласни и за окончанието —т въ л 3. л. ед. ч. на глаголитѣ. Той казва: „Г. Беличъ ни увѣрява, че двата ера сж се слѣли въ по-голѣмото число български говори. Доколкото той не смѣта източнитѣ български говори и родопскитѣ говори като отдѣлни езици, това твърдение изненадва. Колко струва доказателството съ окончанието —т за 3. л. ед. ч. сег. вр., което е било свойствено на „старословенски и чуждо на българския и сърбохърватския езикъ“, когато точно ония македонски диалекти, които го палятъ, сж така нареченитѣ „староштокавски“, диалекти, докато то не се срѣща днесъ въ говоритѣ, които сж най-сигурнитѣ наследници на „старословенски“, именно въ Албания, въ Леринъ, въ областта на Костуръ и въ Сухо? Не доказва ли изчезването на крайно —т отъ сегашно време и отъ членната форма въ македонски и източнобългарски, настанало въ различни епохи, не нѣкакво старо различие, а паралелизъмъ въ развоя на македонскитѣ диалекти и на българския езикъ?“ (ib.).

Своитѣ схващания върху македонскитѣ говори сжщиятъ ученъ разви въ статията си „Le problème du slave macédonien“ (вж. Bulletin de la société de linguistique de Paris, t. XXXIX, 1938, стр. 195—210). Съ голѣма задълбоченостъ авторътъ разбулва тукъ българската основа на македонскитѣ говори, като смѣта всичко, което може да се опредѣли като

сръбска черта, за късна наслонка. Той отхвърля решително цѣлата теза на Белича. Да се установи, че старата прародина на днешното македонско население се е намирала въ Епиръ и Албания, трѣбва да се търсятъ доказателства „вънъ отъ историята“. Що се отнася до езиковитѣ доводи на Белича, между тѣхъ има само едно сериозно доказателство. Това е сръбскиятъ характеръ на замѣстниците на tј dj. Съ всички други доказателства Белича се стареае само да изтъква разликитѣ между южнитѣ македонски говори и разположенитѣ по на северъ македонски говори. Тѣзи доказателства сжщевременно правятъ явни различията, които сжществуватъ между сърбохърватския езикъ и македонскитѣ говори. Вайанъ заврѣшва статията си съ следнитѣ по-важни заключения. Отъ най-старо историческо време (IX—X в.) македонскитѣ говори сж тѣсно свързани съ българскитѣ говори. И по-късниятъ тѣхенъ развой е напълно успореденъ съ развоя на българския езикъ. Сжществена характеристика на македонскитѣ говори е това, и тѣ попадатъ подъ силно въздействие на сърбохърватския езикъ. Това влияние, което не е нито много старо, нито много ново, е траяло отъ XIV до XVII в. На западъ то е срещнало съпротивата на Охридската архиепископия, на югъ то се е прострѣло отатѣкъ Битоля и по долината на Вардаръ е стигнало до Солунъ. На югоизтокъ то е било спрѣно отъ планинския характеръ на мѣстността. Южномакедонскитѣ говори иматъ по-чистъ характеръ. Една частъ отъ севернитѣ македонски говори сж наистина смѣсени, сжщинскитѣ македонски говори обаче нѣматъ въ никоѣ случай този характеръ. Въ тѣхъ лесно може да се отдѣли българомакедонската основа отъ сръбскитѣ заемки.

Доста сполучлива характеристика на Беличовата теза даде и полскиятъ славистъ М. Малецки,

който като разкритикува редъ отъ най-сжществениѣ точки на тая теза, подчерта, че тя се чете като фантастична повесть („jako powieść fantastyczna“, вж. Rocznik slawistyczny, t. XIV, 1938, стр. 121).

Ще приведа и интереснитѣ бележки на румънския филологъ Т. Капиданъ, печатани въ белгийското списание Byzantion (т. XIV, 1939, стр. 537—543). Нека изтъкна, че авторътъ е отъ арумънски произходъ и е роденъ въ Прилепъ: „Познато е несъгласието, което сжществува между сръбскитѣ и българскитѣ лингвисти относно характера на славянскитѣ говори въ Македония. Първитѣ ги считатъ сръбски по произходъ, а вторитѣ имъ приписватъ българско потекло. Истината е, че отъ когато се появиха първитѣ научни изследвания върху тѣзи говори, напр. отъ Облака, винаги тѣзи диалекти сж се смѣтали за принадлежащи къмъ българския езикъ. Нѣщо повече, славянското население, което говори тѣзи диалекти, се признава за българско. То нарича себе си **бугари**, а не **сърби**, и другитѣ народности въ Македония, напр. македонскитѣ румъни, го наричатъ **Vurgări**, име заето отъ гръцки, което значи **българи**. Единъ трудъ на г. А. Беличъ (Галички дијалекат, Београд 1935), като разглежда говора на село Галичникъ, голѣмо село, разположено въ областъта на Дебъръ, си поставя за цель да разисква отново въпроса за произхода на тѣзи диалекти. Ние нѣмаме намѣрение да правимъ тукъ критиченъ прегледъ на всички тулкувания, на които се подлагатъ езиковитѣ факти отъ страна на видния лингвистъ отъ Бѣлградския университетъ. Той прави подробенъ анализъ на всички въпроси, които се отнасятъ до граматичната структура на изследвания диалектъ, като иде до заключение, че въ Македония имаме два славянски диалекта: юженъ, който обхваща областъта на югъ отъ градоветѣ Дебъръ,

Охридъ, Ресенъ, Битоля до линията Солунъ—Костуръ; северенъ, споредъ автора истинскиятъ македонски диалектъ (прави македонски дијалекат), който се простира на северъ отъ областта, заета отъ южния диалектъ, като обхваща главнитѣ центрове Прилепъ, Велесъ, Скопие, Кочани, Шипъ, Тетово и т. н. Северниятъ диалектъ принадлежи къмъ сърбохърватския езикъ, като частъ отъ голѣмата „штокавска“ група. Разликата между единия и другия се състои въ замѣнитѣ на *tj* *dj*, които сж дали шт жд въ южнитѣ говори и *к' г'* въ севернитѣ, разбира се съ преходни форми въ единия и въ другия диалектъ. Що се отнася до редуцията на неударенитѣ гласни, до морфологията съ нейното аналитично склонение, до задпоставения членъ и най-после до акцентната система, напълно различна отъ сръбската — сборъ отъ явления, които съществуватъ въ български и ги нѣма въ сърбохърватски, всичко това за автора е отъ второстепенна важность. Азъ мисля, че тъкмо въ тая частъ на граматиката трѣбва да се търси произходътъ на македонскитѣ говори, който не може да бжде другъ освенъ български“.

На края ще приведемъ и извадки отъ една статия на руския езиковедъ проф. А. Селищевъ, единъ отъ най-голѣмитѣ авторитети въ областта на македонската диалектология. Още когато проф. Беличъ обнародва въ „Народна енциклопедија српско-хърватско-словеначка“ за пръвъ пѣтъ на кратко основнитѣ положения на най-новата си теза относно македонскитѣ говори, рускиятъ ученъ намѣри за нужно да реагира рѣзко. По поводъ на Беличовата хипотеза за нѣкакво „староштокавско“ население въ Гърция и Албания той пише: „... нет данных для утверждения связи славянских групп Греции, Фесалии, Эпира и южной и средней Албании с группами сербо-хорватскими. Всё то, что говорит А. Бе-

личь об этой связи **совершенно произвольно**: ни в географических условиях, ни в колонизационном движении славян на юг, ни в славянской топонимии Греции и Фесалии, Эпира и Албаний (южной и средней), ни в славянских заимствованных словах, находящихся в новогреческом и албанском языках, ни в этнографии Албании, ни в исторических документах невозможно найти указания на связи славянских групп Греции и Албании с сербо-хорватами" (Македонски прегледъ, IX, 1, стр. 61—62).

Проф. А. Селищевъ днесъ е най-добриятъ познавачъ на въпроситъ относно старото славянско заселване въ Албания. По поводъ на тезата на Белича, че старото население въ Албания е било отъ сърбохърватски произходъ, той пише: „Из всего сказаннаго вкратце о славянахъ в Албании следует по отношению к теории проф. Белича такой печальный вывод: проф. Белич не всмотрелся в карту Албании и Эпира, не дал себе отчета об областях с славянскими топографическими названиями, не обнаружил необходимых сведений о топографии Албании, о местных географических условиях, прошел мимо истории славян в Албании и их взаимоотношений с албанцами, не изучил лингвистической показательности славянской топонимии в Албании и славянских слов въ албанском языке или отвернулся от этой показательности, ограничившись своим категорическим заявлением о согласных *h—h̑* в этой топонимии, в действительности не существующих“ (п. т. стр. 74)

А ето какъ преф. Селищевъ подчертава езиковата общность не само на македонскитъ говори, но и на моравскитъ говори съ българския езикъ: „Славянски групи в Македонии, в южном Поморавье, в Мизии и Фракии одинаково реагировали на иннзычное въздействие, одинаково пользовались яоо-я

зычными элементами, одинаково изменяли свой традиционный фонд, одинаково приспособляли его в новых сдвигах языковой системы, в отношениях семантических, морфологических и синтаксических. А эта одинаковость в процессе реагирования на иноязычное воздействие, одинаковость процесса изменения и приспособления своего прежнего, традиционного языкового материала к новым языковым потребностям, которая была также одинакова — всё это ярко демонстрирует общность языковой системы, общность языковых тенденции и культурно-языковых центров и социальных отношений славянских групп в Македонии, в Поморавье, в Мизии, в Фракии — групп давно известных под именем **болгар**“ (Македонски Прегледъ, IX 2, стр. 77).

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.
Предговоръ	5
Историческиѣ връзки на македонскиѣ говори съ останалитѣ български говори	9
Хипотезата на проф. А. Беличъ за неавтохтонността на македонското население въ днешнитѣ му живелища	16
Фонетичнитѣ и морфологични особености на македон- скиѣ говори и тълкуванията на проф. А. Беличъ . .	38
Заклучение	74

Печатница Хр. Г. Дановъ - О. О. Д-во
София, № 26/1943 год.

15 лв.

Скенирано за:

www.strumski.com

Библиотека „Струмски”
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres